

Living

Germany ישראל גרמניה Israel

Diversity

'Living Diversity' בישראל ובגרמניה
אתגרים ונקודות מבט לחינוך ולחילופי נוער

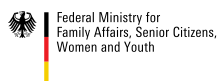
Your Story Moves!

מפגשים בין צעירים וצעירות בחברות הגירה

תמונת מצב - רפלקסיה - המלצות להמשך

Funded by

as part of the federal program

Demokratie *leben!*

הוציאו לאור

הרשות הישראלית לחילופי נוער וצעירים
הכפר הירוק
רמת השרון 4780000
טל': +972 (0)3 – 6969390
פקס: +972 (0)3 – 6969382
דוא"ל: ariella@youthex.co.il

**ConAct – Koordinierungszentrum
Deutsch-Israelischer Jugendaustausch**
Altes Rathaus – Markt 26
Lutherstadt Wittenberg 06886
Tel.: +49 (0)3491 – 4202-60
Fax: +49 (0)3491 – 4202-70
E-Mail: info@ConAct-org.de
www.ConAct-org.de

ממונה: כריסטינה מהלר

שותפים לעבודה: אילירה אליאי, רינת אביגור, פלקו קליווה, כריסטינה מהלר

מאמרים: רותם בר-ישראל, עדי בן שמחון, חן בלטנסקי, עידו פלזנטל, דניס גרשנר, אלקה גריגלבסקי, זיינף קארטל, פיליס קקולואולו, ואפי חייל, אוזגה ארדואן,

דוד קראוס, מליסה מאניס, דומיניקה ז'ז'יקו, רון זהר

תרגום: רינת אביגור, טלי קונס, שירי שפירא, קסניה פטרובה, ניקולס ינטיאן

עיצוב: מיכל בלום

תצלומים: AJCC, קונאקט, בסטה דמיר

הפקה: Elbe Druckerei Wittenberg GmbH

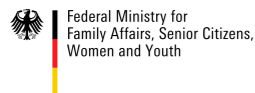
קונאקט – מרכז תיאום לחילופי נוער בין גרמניה לישראל הוא פורטל מידע ושירות עבור קשרי הנוער בין גרמניה לישראל הפועל בכל רחבי גרמניה. מרכז קונאקט ממונה מטעם המשרד הפדרלי הגרמני לענייני נוער על התמיכה בתכניות מפגשים בין בני נוער וצעירים ובין אנשי חינוך מתחום הסיוע לילדים ולנוער. המרכז מייעץ בתכנון תוכני וארגוני של מפגשי נוער ומתווך בין ארגונים-שותפים בשתי הארצות. כמו כן, קונאקט מקיים סמינרים מקצועיים וכנסים דו-צדדיים להכשרה ולהשתלמות של פעילים בתחום. קונאקט מייעץ גם ליחידים בנוגע לשירות התנדבותי ולתכניות חילופים עם ישראל ומסייע לקישור ארגונים גרמנים וישראלים למען חינוך נוער רב-תרבותי בשתי הארצות.

קונאקט פועל מטעם המשרד הפדרלי הגרמני לענייני משפחה, אזרחים ותיקים, נשים ונוער בתמיכת מדינות גרמניה סכסוניה-אנהלט ומקלנבורג-פורפומרן. המרכז מסונף לאקדמיה האוונגלית סכסוניה-אנהלט בעיר לותרשטאדט ויטנברג, אך מתוקף היותו מוסד ממלכתי הוא אינו בעל זיקה דתית.

הרשות הישראלית לחילופי נוער וצעירים משמשת כמרכז תיאום לחילופי הנוער בין ישראל לגרמניה וכארגון שותף של קונאקט בישראל. הרשות הישראלית לחילופי נוער וצעירים פועלת מטעם משרד החינוך הישראלי ומשרד החוץ הישראלי.

הפרויקט "Living Diversity in Germany and Israel – Challenges and Perspectives for Education and Youth Exchange" מתקיים בשנים 2019-2015 בתמיכת המשרד הפדרלי הגרמני לענייני משפחה, אזרחים ותיקים, נשים ונוער ובסיוע הרשות הישראלית לחילופי נוער וצעירים והוא חלק מן התכנית הפדרלית הגרמנית "לחיות דמוקרטיה!".

פרסומים אלה אינם משקפים את דעותיהם של המשרד הפדרלי הגרמני לענייני משפחה, אזרחים ותיקים, נשים ונוער ושל המשרד הפדרלי לענייני משפחה ולסוגיות אזרחיות, אלא את דעותיהם האישיות של הכותבים בלבד.
לפרטים נוספים: www.living-diversity.org.

'Living Diversity' בישראל ובגרמניה אתגרים ונקודות מבט לחינוך ולחילופי נוער

Your Story Moves! מפגשים בין צעירים וצעירות בחברות הגירה

תמונת מצב – רפלקסיה – המלצות להמשך

6

מבוא

1 גרמניה וישראל כחברות מבוססות הגירה

1

- הגירה ושיח ההגירה בגרמניה | פיליס קקולואולו
- רוחות רפאים של רב-תרבותיות | עדו פלזנטל
- על ההתמודדות עם מגוון הנרטיבים ההיסטוריים בחברת המהגרים בגרמניה ועל הקשר לתולדות הנציונל-סוציאליזם והשואה | ד"ר אלקה גריגלבסקי
- חינוך בעקבות השואה בישראל – אתגרים חינוכיים בחברה מגוונת | רותם בר-ישראל

24

2 Your Story Moves! על הפילוסופיה והשותפים לפרויקט

2

- הפורום הרב-תרבותי
- התאחדות הצופים והצופות בישראל
- "דיאלוג בבית הספר"
- המרכז הקהילתי היהודי-ערבי ביפו
- אגודת הנוער האלווי בגרמניה
- אוניברסיטת בר-אילן

46

3 רשמים מפרויקטים משותפים והצעות לעיצוב פדגוגי של מפגשים

3

62

מבט לעתיד

Living Diversity! – לחיות גיוון?

אנחנו. אם נתייחס ברצינות למשימה הזאת עלינו להיות מחויבים לה בכל רגע מחיינו. האדם הבא שנפגוש הוא ייחודי ושונה מאיתנו. הוא חולק את חיינו וחוויותינו, מחשבותיו ומעשיו עם אנשים רבים אחרים ומושפע מהם, מגוון זהויותיו האינדיבידואליות והקולקטיביות הם הנכס היקר ביותר שלו – כבודו קדוש. בימים כאלה, כשה"שונות" של קולות חברתיים ופוליטיים טעונה במטענים שליליים, כשהגבולות גדלים בתודעה, כשמסקפות מילוליות ופיזיות נגד אנשים "אחרים" כביכול – אם בשל צבע עורם, דתם, שפתם, הופעתם או מוצאם – מתחוללות בלב חיי השגרה שלנו, מן הראוי לחדד ולהפיץ את המודעות לגיוון יקר הערך שבקרבו.

גרמניה וישראל. חילופי הנוער בין גרמניה לישראל מהווים זה יותר משישים שנה הקשר חינוכי ולימודי המגביר את הרגישות למציאויות חיים מגוונות בהיסטוריה ובהווה. בצל פשעי הנאציזם הגרמני נגד יהודים ויהודיות ונגד מיעוטים דתיים וחברתיים אחרים בגרמניה ובאירופה מאפשרים החילופים למצוא נקודות השקה שיסייעו בגיבוש תהליכי לימוד לדו-קיום דמוקרטי בהווה. כ-7,000 בני ובנות נוער משתי המדינות נפגשים מדי שנה במסגרת 300 תכניות מפגשים ומתודעים כך אלה לאלה בהקשרי החיים השונים והמגוונים שלהם. רשת של מאות גופים עצמאיים העוסקים בסיוע לנוער ובעבודה חינוכית בגרמניה ובישראל עמלה על כך באמצעות שיתופי פעולה ארוכי שנים וחדשים ומטביעה את חותמה המבני והפדגוגי על החינוך לדמוקרטיה מעבר לגבולות בין אירופה למזרח התיכון.

Living Diversity. הרעיון העומד בבסיס הפרויקט Living Diversity in Germany and Israel – "Challenges and Perspectives for Education and Youth Exchange" הוא חיזוק והרחבת עבודת החילופים והחינוך בין גרמניה לישראל בתהליך רב

שנתי: המטרה היא להגביר את המודעות בקרב נוער וצעירים בגרמניה ובישראל לגיוון הקיים – על היבטיו התרבותיים, הדתיים והמיניים, ולהשתייכות אתנית או חברתית ולכישורים גופניים ושכליים. הפרויקט זכה לתמיכה במסגרת התכנית הגרמנית הפדרלית "לחיות דמוקרטיה!" ותוכנן לשנים 2015-2019. הוא מיושם על ידי מרכז קוואקט בשיתוף עם הרשות הישראלית לחילופי נוער וצעירים.

Your Story Moves! השנתיים הראשונות של הפרויקט התמקדו בהיבטים המגוונים של שונות ובגישות נפרדות לפדגוגיה מודעת לגיוון. בשנים 2018 ו-2019 עמדו חיהם של נוער וצעירים בחברות ההגירה בגרמניה ובישראל במוקד: בשישה פרויקטים ניסיוניים תחת הכותרת "Your Story Moves!" הוזמנו צעירים וצעירות לחלוק ולהציב במרכז המפגשים את סיפוריהם האישיים והמשפחתיים על הגירה, על עלייה ועל מקומם בחברה שבה הם חיים כיום. מתוך כך נוצרו חיבורים, תובנות וקשרים משמעותיים בין צעירים מגרמניה ומישראל, המתווים את הדרך עבור השותפות העתידית בין שתי החברות והארצות.

תיעוד. החוברת שלפניכם מתעדת את תכניות המפגשים האלה, שהתקיימו בלב חברות ההגירה בגרמניה ובישראל. מתועדים בה תמונות המצב הקיים וכן הקולות השונים של כל העושים/ות במלאכה – מומחים/ות, אנשי/נשות חינוך והצעירים/ות עצמם/ן. ובעיקר עולה ממנה החשיבות הרבה שיש להשמעה של מגוון הקולות האינדיבידואליים והנרטיבים הקולקטיביים בגרמניה ובישראל ולהגברת המודעות והרגישות לקיומם. תהליכי המפגש האינטנסיביים וליוויים הקשוב על ידי השותפים והשותפות בפרויקט "Living Diversity" אפשרו לקבץ רשמים בעלי ערך רב מנקודת מבט מקצועית. נוסף על הרעיונות והתמריצים לפעולה שעלו

מכך, החוברת שלפניכם מתווה קו מנחה תוכני וחינוכי להתאמת עבודת החינוך והנוער הגרמנית-ישראלית למגוון סיפורי המוצא האישיים והנרטיבים הקולקטיביים מתוך דגש על פתיחות, על מודעות לגיוון ועל העצמת כל המשתתפים/ות. המשובים של הצעירים והצעירות על חוויותיהם הם מן הסתם האוצר האמיתי.

תוצאה. הפרויקט "Living Diversity in Germany and Israel – Challenges and Perspectives for Education and Youth Exchange" טבע חותם ארוך טווח על עבודת הליווי בחילופי הנוער בין גרמניה לישראל בארבע השנים האחרונות: במסגרתו נערכו כעשרים אירועים גדולים וקטנים עבור אנשי ונשות המקצוע ועבור המשתתפים/ות הצעירים/ות בעבודת החילופים והחינוך, שבהם השתתפו כאלף אנשים מגרמניה ומישראל. כתוצאה מכך, תכניות חילופים רבות בין צעירים/ות או אנשי/נשות מקצוע עוסקות

כיום בסוגיות הללו ומרבות להשתמש בשיטות מודעות לגיוון בעבודת החינוך והחילופים שלהן.

תודות. מקץ ארבע שנים של שיתוף פעולה אינטנסיבי, מרגש, מעורר, מאתגר, יצירתי ומוצלח בפרויקט "Living Diversity" ברצוננו להודות מקרב לב לכל שותפינו לפרויקט מגרמניה ומישראל! העניין המתמיד בהיכרות הדדית והשאפה המשותפת לעצב מרחבי חיים פתוחים ודמוקרטיים בגרמניה ובישראל יחד עם צעירים וצעירות תרמו תרומה גדולה לאין ערוך לשיתוף הפעולה.

תודתנו נתונה למשרד לענייני משפחה, אזרחים ותיקים, נשים ונוער עבור התמיכה המקיפה בתכנית הפדרלית הגרמנית "לחיות דמוקרטיה!" וכן עבור שיתוף הפעולה המקצועי המתמשך וההדוק בחילופי הנוער בין גרמניה לישראל.

אריאלה גיל
הרשות הישראלית
לחילופי נוער וצעירים

כריסטינה מהלר
קוואקט – מרכז תיאום
לחילופי נוער
גרמניה לישראל

1

גרמניה וישראל נחברות מבוססות הגירה

על מה אנחנו מדברים כשאנחנו מדברים על חברות ההגירה בגרמניה ובישראל? אילו נקודות דמיון יש בין שתי המדינות? ואילו הבדלים - בתופעות, ברעיונות ובמושגים של הגירה? מהם היעדים החברתיים-פוליטיים בכל מדינה? אילו תהליכים מתרחשים בצורה דומה ואילו בצורה שונה, למשל כיצד מתבטאים ונחווים האפליה ומבני הכוח שבבסיסה?

כדי לשוחח יחדיו על הנושאים האלה ביחס לשתי המדינות, נדרש מכנה משותף של ידע. המאמרים של פיליס קקולואולו ועידו פלזנטל, המקובצים בפרק שלפניכם, מספקים ראשית סקירה היסטורית של שתי חברות ההגירה וכן מציגים מבט ביקורתי על סוגי השיח הפוליטי העכשווי בנושא הגירה. כבר כאן מתברר שנקודות ראות והפרשנויות הנוגעות לכך רבות ושונות.

עם זאת, השאלה כיצד יש להתחשב בריבוי הנרטיבים ושכבות ההגירה מהווה אתגר עבור אנשי ונשות חינוך - בייחוד כשמדובר בדיון בנושאים החשובים של נאציזם ושואה, המקשרים בין שתי המדינות. שכן את הנושאים האלה יש להציג כך שיהיו רלוונטיים ומשמעותיים עבור כל בני ובנות הנוער, גם אם אינם קשורים לביוגרפיות המשפחתיות האישיות שלהם. גישה כזאת היא הכרחית עבור חילופי הנוער וחיונית להצלחה של העבודה החינוכית בחברות ההגירה הרב-תרבותיות שלנו. המסות של אלקה גריגלבסקי ושל רותם בר-ישראל מציגות לפיכך רעיונות וגישות חינוכיות שבעזרתם אפשר לגבש דרכים אינקלוסיביות ופלורליסטיות לדיון בנושאים היסטוריים וכן בזיכרון ובהנצחה.

הגירה ושיח ההגירה בגרמניה

פיליס קקולואולו

רכזת חינוך למבוגרים במחלקה לחינוך, נוער ומשפחה של עיריית ברלין

מבחינה היסטורית, הגירה ממדינות והגירה אל מדינות הן תהליכים יומיומיים שבעקבותיהם התערבבו אוכלוסיות ונוצרו חברות רב-תרבותיות (למשל, הגירתם של יותר מח־מישה מיליון אירופאים אל צפון אמריקה בין השנים 1820-1920). אף על פי שהטרונגניות תלויות-הגירה היא דבר שבשגרה, במערב אירופה נוטים להתייחס להגירה ולתחומים הנוגעים אליה כאל מקרה חריג ואל המהגרים כאל "זרים" שאינם באמת משתייכים לחברה. היחס הזה משרת מטרה אחת: גיבוש והעלאת ערך הזהות העצמית והקולקטיבית באמצעות הורדת הערך של ה"אחרים" וראייתם כאיום. אולם זהויות קולקטיביות אינן ישויות קבועות, בלתי משתנות. לפיכך, על החברה לשרטט שוב ושוב מחדש את הגבולות בינה ובין ה"זרים", בכל פעם לפי הצורך. שינוי המונח המיועד לדמות הזר, לפי הקשר היסטורי ועל ידי הבנייה מלאכותית של קבוצת יעד, ממחיש זאת היטב: עובדים זרים, נוכרים, מהגרים, אנשים בעלי רקע הגירתי, מוסלמים, "פליטים", רומה (צוענים). תפקידם של המונחים השונים דומה: הם מאפשרים הדרה מהותנית של ה"אחרים" ומעניקים כך לגיטימציה מדומה למעמדם החוקי הנחות בכל הנוגע לתושבות ולתעסוקה.

ההקלות או ההחמרות בתקנות הצטרפותם של מהגרים לשוק העבודה נעשות תמיד בהתאם לצורך הכלכלי הלאומי בעבודה ובעלי מקצוע. בסוף שנות הארבעים של המאה ה-20, החלה בגרמניה צמיחה כלכלית, שגרמה לצניחה ניכרת במספר המובטלים ולגידול עצום בצורך בידדים עובדות. לכן, בין השנים 1955-1971 נחתמו הסכמי קליטה לצורך עבודה בין מערב גרמניה לאיטליה, לספרד, ליוון, לטורקיה, למרוקו, לדרום קוריאה, לפורטוגל, לטוניסיה וכן ליוגוסלביה לשעבר, שנועדו להסדיר את שהייתם של פועלים חסרי הכשרה מקצועית רשמית - שהייה שתוכננה מלכתחילה כמוגבלת. כדי להבהיר ששהייתם ארעית בלבד,

כוננו הבאים בשם "עובדים אורחים". באופן תיאורטי, עובדים אלה היו אמורים לחזור אל ארצות מוצאם לאחר מספר שנות עבודה בגרמניה. בין סוף שנות החמישים ותחילת שנות השבעים, הגיעו כארבעה עשר מיליון מהגרי עבודה לגרמניה ואחד עשר מיליון מתוכם אכן שבו אל ארצותיהם. במונח "עובד אורח" יש מימד מייפה: התוספת "אורח" מעלה את האסוציאציה שהאנשים מתקבלים בברכה וזוכים ליחס טוב - יחס שבאופן אידיאלי שמור לאורחים במונח היומיומי. גם המילים בהן קידמו את פני מהגר העבודה המיליון מפורטוגל בשנת 1964 בקלן משקפות זאת: "סניור רודריגז, ברוך הבא אל מערב גרמניה. אנו זקוקים לעזרתך, ואנו מקווים שתרגיש כאן טוב ככל האפשר, כפי שעל אורח לצפות ממארחיו. אולם אנא ממך, אל תשכח שגרמנים חושבים אחרת מפורטוגלים, ופורטוגלים חווים לפעמים את הדברים אחרת מאשר גרמנים. את זה אי אפשר לשנות" (עלון המסחר (11.9.64)). המונח "אורח" מטשטש עם זאת את תנאי המחיה והעבודה הירודים של דור המהגרים הראשון. משך שהייתם התארך עוד ועוד, בני משפחה נקראו לעתים קרובות יותר ויותר להצטרף אליהם מארצות המוצא ומוקד חייהם הלך והתרכז בגרמניה. אלא ששוק העבודה במערב גרמניה לא היה זקוק לעוד כוח עבודה. התשובה הפוליטית להסדרת ההגירה הייתה "הפסקת הקליטה לצורך עבודה" ב-1973: כך הופסקה מדיניות הקליטה הפרו-אקטיבית של כוח עבודה מרוב המדינות עמן נחתמו ההסכמים.

מהגרים אחדים קיבלו אזרחות; מבחינה חוקית חברי קבוצה זו שוב לא היו "נוכרים". כדי לאפשר ניתוח סטטיסטי של שיעור המתאזרחים הללו בחברה, שונה המונח המשמש לתיאור הזר מ"נוכרי" ל"אדם בעל רקע הגירתי". המונח הזה מתאר קבוצה הטרונגנית מאוד של אנשים, הנבדלים זה מזה במונחים רבים - למשל במוצאם הגיאוגרפי, בתנאי הגירתם ובסיבותיה, בחוויותיהם בהקשר של גזענות, במקצועותיהם,

בהשכלתם, במעמד השהייה שלהם וכדומה. יתר על כן, הקטגוריה "אדם בעל רקע הגירתי" אינה מתאימה לתיאור נסיבות חיים שאינן שוות: אנשים בעלי רקע הגירתי מבריטניה, למשל, אינם חווים על פי רוב אפליה ממסדית בבתי ספר, כמו תלמידים המתווגים כמוסלמים. בהקשר זה, מעניין לציין שמוסלמים לעתים קרובות משויכים מיד לקטגוריית ה"מהגרים", אף על פי שהזיקה בין השניים אינה מחויבת המציאות.

אחרי פיגועי 11 בספטמבר התחזקה המגמה של תיוג "מוסלמים" בשיח המערבי. בגרמניה צבר הדיון הזה תנופה בשיח הציבורי דרך ספרו של תילו זרצין (Sarrazin) בשנת 2010 "גרמניה מחסלת את עצמה". את הגזענות התרבותית (החדשה) מצדיקה הסיסמה "את זה הרי עדיין מותר לומר", היוצאת נגד התקינות הפוליטית, בשאיפה לבטא עמדות שלפני כן זוהו כגזעניות. בכל השיח הזה, אין לשייכות הדתית הממשית או לפרקטיקה הדתית שום תפקיד. השיח ניזון מתוויות שליליות.

תנועת ההגירה האחרונה שמובנית כאיום היא בריחתם של מאות אלפי אנשים מסוריה, בין השאר אל גרמניה. השיח הרווח נסוב לא רק על שאלות פרגמטיות, כגון אפשרויות מגורים, עבודה וחינוך - שאלות שנחשבות בעיני רבים לאתגר - אלא גם על דיון ערכי ועל השאלה מי (לא) שייך מבחינה תרבותית. דוגמה ברורה לשיח הזה ניתנה באירועי ליל סילבסטר 2015/2016, כאשר יותר מאלף נשים הוטרוזו מינית בתחנת הרכבת המרכזית של קלן. עוד לפני שהמטרה פרסמה פרופיל פלילי, נפוצה בתקשורת השמועה שנאשמים הם כנראה פליטים מצפון אפריקה. עקב כך, נוצר תמהיל מסוכן של סקסיזם וגזענות; הסקסיזם לא נידון על רקע התופעות הכלל-חברתיות הקיימות, אלא סומן כב"עיה מיובאת" של הגבר הייצרי, המוסלמי, שמפניו יש להגן על הנשים הלבנות. לא ההגנה על הנשים משלה בדיון הזה. תחת זאת, הוטלו הגבלות נוספות על פליטים. כך, למשל, דרשה הנהגת המפלגה הנר

צרית-סוציאלי (CDU) את גירושם המידי ללא משפט של עבריינים לכאורה. דרישה זו מבטלת למעשה את חזקת החפות של מי שהאשמו בפשיעה, ובכך גם את אחד מעקרונות היסוד של מדינת חוק. על בסיס זה, הוגשה לבונדסטג ב-2016 הצעת החוק להכרה במדינות המגרב כמדינות מוצא בטוחות להחזרה של מהגרים - הצעת חוק שהתקבלה.

במקביל, קיים בגרמניה מחסור גדול בבעלי מקצוע ובממשיכיהם בתחומים כגון חינוך וסיעוד, וזאת בשל השינוי הדמוגרפי. לכן דורשת הכלכלה - כמו הלשכה לתעשייה ולמסחר, למשל - הקלות בהנגשת אפשרויות ההכשרה המקצועית והעבודה עבור פליטים. תשובתה של ממשלת גרמניה, המורכבת מהמפלגה הנוצרית-דמוקרטית (CDU) ומהמפלגה הסוציאל-דמוקרטית (SPD), לדרישה זו ביוני 2018 הייתה יוזמות חקיקה שנויות במחלוקת בכל הנוגע לחוק מתן מקלט ואשרות שהייה. אמנם אחת התקנות מאפשרת הקלה בהגירתם לגרמניה של אנשי מקצוע מוכשרים במיוחד בתחומם, אולם בה בעת פגע "חוק ההחזרה המוסדרת" פגיעה קשה בזכות האדם לבקשת מקלט; חוק זה יאפשר לערוך גירושים באופן עקבי ולהחמיר תקנות המגדירות אנשים ככאלה המחויבים לעזוב את גרמניה. נוסף על כך, הוא מאפשר להחזיק במעצר פליטים המחויבים לעזוב את הארץ גם אם לא ביצעו כל עברה, אך קיימת סכנה שיברחו.

המתווה ההיסטורי הקצר לעיל מדגים את מידת המעורבות של שיקור לים כלכליים-לאומיים בסוגיות הגירה, כמו גם את שורשיהם העמוקים של תהליכי הגזעה (racialization) בתהליכי משא ומתן סביב הנגשת נכסים קולקטיביים, כגון אפשרויות תעסוקה או השכלה.

רוחות רפאים של רב-תרבותיות¹

עדו פלזנטל
מורה ומחנך

מתחילים מהבית

הבית שבו אני גר נמצא בשכונת קטמון בירושלים, שהייתה לפני 1948 שכונה ערבית והפכה לשכונת עולים. לאחר המלחמה, בית זה היה שיוכן לעולים, ועד לא מזמן התגורר בו זוג דתי. כיום, יושב בו יהודי, חילוני, אשכנזי ממעמד הביניים. בקטמון יש חילונים, דתיים, מזרחים ואשכנזים ומעל לכל מרחף שמה וההיסטוריה שלה כשכונה ערבית. במידה רבה, הבית הזה ושכונת קטמון הם זעיר אנפין של החברה הישראלית.

במאמר זה אבקש לטעון שאין בחברה הישראלית רב-תרבותיות אמיתית. יש רוחות רפאים והדים קלושים של תפיסה זו. בבואנו לבחון שלושה שסעים: השסע הלאומי, השסע העדתי והשסע הדתי, נגלה שאכן מתקיים מגוון, אך לא מתקיימת הכרה בערכו של המגוון.

שסע לאומי: נוכחים-נפקדים

עד 1948, הייתה שכונת קטמון בירושלים שכונה של ערבים אמיתיים. עם פרוץ מלחמת 1948, הייתה השכונה מוקד לקרבות ופגיעים משני הצדדים. השכונה ננטשה על ידי תושביה הערבים, שרובם היו אמידים מספיק כדי לעזוב כבר עם תחילת הקרבות. כ-170 אלף פלסטינים נותרו תחת שלטון מדינת ישראל ולא עזבו או גורשו במהלך מלחמת 1948. צאצאיהם הם הפלסטינים אזרחי-ישראל.

יחס מדינת ישראל והחברה היהודית כלפי הפלסטינים אזרחי ישראל הוא יחס דו-ערכי. מצד אחד, ניסיון להכיל אוכלוסיה זו ומן הצד השני, יחס חשדני, מדיר ומפלה. יחס כפול זה נכון גם במה שנוגע לרב-תרבותיות. מצד אחד, יש גאווה בקיומו של המיעוט הערבי שנתפס חלק מן המארג המגוון של החברה בישראל. מן הצד השני, קיימת אפליה ברורה חברתית ומסדית, וקיים יחס חשדני כתוצאה מהסכסוך הערבי-ישראלי. מדובר יותר בהפרדה מאשר בהפריה הדדית.

דוד גרוסמן מתאר את אזרחיה הערבים של מדינת ישראל כנוכחים-נפקדים. תיאורה של החברה הערבית כ"נוכחת-נפקדת" מהשיח הישראלי נכון גם לשאלת הרב-תרבותיות. כך, למשל, היחס לנכבה, האירוע המכונן בתפיסה של אזרחי ישראל הערבים – הוא שקוף ליהודים רבים, ועד לפני שנים אחדות לא דובר כלל. בשנים האחרונות מתקיים יותר שיח בנושא זה. "אסור לך להגיד נכבה", אומרים תלמידיי כשאני מלמד אותם על הנכבה. אולם תלמידיי מכירים את המילה נכבה היטב, ואילו אני בגילם לא ידעתי כלל על קיומה.

נוסף על כך, חלק מן הטררגדיה של הסכסוך הערבי-ישראלי מצוי בכך שכל צד תופס עצמו כמיעוט. היהודים, שהם רוב במדינת ישראל – תופסים עצמם כמיעוט במזרח התיכון. הפלסטינים, שהם חלק מהרוב הערבי במזרח התיכון – תופסים עצמם כמיעוט בתוך מדינת ישראל. שני הצדדים צודקים, אבל תודעת מיעוט

היא תודעת הישרדות ונרדפות. כאשר אדם נרדף ומנסה לשרוד, הוא פחות סובלני ופלורליסטי. הוא פחות נכון להושיט יד לשונים ממנו ולגלות אמפתיה ל"אחר". הדבר נכון גם לעמים.

שסע עדתי: רוח-רפאים של שסע

בעשור שלאחר הקמתה, גדל מספר היהודים במדינת ישראל פי שלושה, מ-600 אלף יהודים ב-1948 ועד ל-1.8 מיליון ב-1958. הגידול המואץ המשיך לאורך שנות השישים. היהודים שרובם הגיעו מארצות ערב והאסלאם, הגיעו הן על רקע הקמתה של מדינת ישראל במלחמה עם שכנותיה הערביות, והן על רקע מאבקי הדה-קולוניזציה במדינות אלו. מעניין לחשוב על הגירה זו אל מול הגירתם (הכפויה) של ערבים-פלסטינים אל מחוץ לשטחי המדינה במהלך הנכבה.

כל תהליך של קליטת מהגרים מלווה בהתנשאות של הותיקים כלפי המהגרים, אבל בשנות החמישים והשישים (וגם בימינו) לוותה התנשאות זו גם בהתנשאות של אשכנזים כלפי יהודי ארצות ערב והאסלאם. הותיקים האשכנזים ביקשו ליצור את "היהודי החדש", "צבר", בן הארץ, דובר עברית, עובד האדמה ולוחם להגנתה. הניסיון ליצור "יהודי חדש" מתוך "כור היתוך" של כלל היהודים לצד ההתנשאות כלפי "המזרח" הכתיבו את אופן קליטת העולים.

תפיסת "כור היתוך" מלווה את ישראל עד היום. קיים עיסוק

אובססיבי במה "ישראלי" ומה "הכי ישראלי". רק בשנות השבעים, החלה לחלחל תפיסה של רב-תרבותיות כתוצאה מתהליכים עולמיים וממאבקים מקומיים. תנועות מחאה בישראל (כדוגמת הפנתרים השחורים ב-1971), יחד עם השבר הגדול של מלחמת יום הכיפורים (1973) הולידו את המהפך הפוליטי הראשון בישראל. אט אט חלחלה תרבות אחרת, לא אשכנזית. אולם האם מדובר ברב-תרבותיות אמיתית?

השסע העדתי הוא רוח-רפאים של שסע. אין הכוונה שהוא לא קיים, אלא שמתנהל ויכוח על האם הוא (עדיין) קיים. עולים טוענים כמובן, "אולי זה היה פעם, אבל היום הכול בסדר", "היום הכול מעורבב ואין מזרחים או אשכנזים". אל מולם עולה שוב שיח זהויות ושאלות על הגמוניה וייצוג.

מעל לכל מרחפת שאלת הצלחתו של "כור היתוך". מקובל לטעון שתפיסת "כור היתוך" פינתה את מקומה לתפיסה של "רב-תרבותיות". אולם הדוגמאות לרב-תרבותיות הם בעיקר מתחום המוסיקה והאוכל. דיון זה מורחב בימינו גם לעולים מברית המועצות לשעבר ולעולים מאתיופיה.

יוצא שרב-תרבותיות זו היא קישוט ותו לא. רב-תרבותיות שמתבטאת בפולקלור יותר מאשר בשיח אמיתי, בשאיפה לכיסוי מאשר בחשיפה של מנגנוני כוח. זהו שיח שמתהדר ברב-תרבותיות ואינו רואה ערך אמיתי בתרבותם של עולים.

שסע דתי: מה זה יהודי?

יהדות היא גם דת וגם לאום. קיים מתח בין מושגים אלו. מחד גיסא, הלאומיות היהודית פנתה נגד הדת היהודית, שהייתה דת גלותית. עבור הציונים שהיו בני הדור הראשון והשני לתהליך חילון, היהדות הייתה לאום ולא דת. מאידך גיסא, מקורותיו של הלאום היהודי היו במערכת הדתית, וסממנים דתיים המשיכו להתקיים. יצירת התפיסה הציונית-דתית הוסיפה אף היא ליחסים המסובך כים שבין דת ולאומיות. מערכת יחסים מורכבת זו השפיעה על כל התפיסה של מדינת ישראל כמדינה יהודית וממשיכה להשפיע על השיח החברתי בישראל כיום.

כמו במקרה הערבי-יהודי, גם כאן מדובר בהפרדה, אם כי פחות חריפה. לדתיים ולחרדים יש מערכות חינוך נפרד דות. יש הפרדה מסויימת בתרבות ובמקומות יישוב. יחד עם זאת, קיימות שכונות מעורבות, מתקיימים שיתופי פעול לה כלכליים, תרבותיים ופוליטיים. כמו כן, קיים שיח ער על מסורתיות, בהנהגתם של יהודים מזרחים. יותר ויותר אנשים מוצאים מחדש את המסורת כגשר של מתינות בין חילוניות לדתיות וחרדיות.

כיוונים אפשריים וחזרה הביתה

קיים בישראל שיח שקורא לפלורליזם ולרב-תרבותיות. שיח זה מושפע גם מן השיח הליברלי העולמי, אבל גם מאוד מעוגן במגוון הישראלי. חלק מהשיח הזה בא לידי ביטוי ב"נאום השבטים" של נשיא המדינה ראובן ריבלין (כנס הרצליה 2015), שקרא לשיח ולהכרה בין ארבעת השבטים בישראל: חילוני, דתי, ערבי וחרדי. בית הנשיא וגופים נוספים פועלים לקידום שיח של הכרה וכבוד בין השבטים. אל מולו קיים כיוון של רפובליקניות. זהו ניסיון להוביל שיח שבו הישראליות היהודית היא העיקר והמדינה צריכה לקדם אותה באופן ברור. זהו שיח של מקומיות חזקה אל מול אוניברסליות, ושל שמרנות אל מול ליברליזם.

בבית שבו אני יושב וכותב מאמר זה ישבו לפניי פלסטינים, יהודים מארצות ערב, דתיים וחילוניים. אשכנזים ומזרחים. אולם מה הם מרגישים אלו דתיים וחילוניים, אשכנזים ומזרחים. אולם מה הם מרגישים אלו כלפי אלו? ארבעה מרכיבים מובילים כרגע את השיח של כל קהילה כלפי קהילות אחרות בחברה הישראלית: בורות, פחד, שנאה ואדישות. "האחר" אינו מוכר, יש לפחד ממנו, הוא מעורר שנאה ולעתים פשוט אדישות. השיח רווי יותר במרכיבים הללו יותר

ההיכרות עם כל קהילה על "כתמיה" ומורכב ביותיה, החיפוש המתמיד אחר רוחות הרפאים, הנוכחים-הנפקדים והמודעות ליחסי הכוח אל מול ההגמוניה – כל אלו יכולים לייצר בית שבו אפשר יהיה לחיות ביחד.

מאשר בפתיחות וברצון לדעת ולגלות את "האחר". הערבי-הפלסטיני נפקד מהשיח; באשר לשיח האשכנזי-מזרחי, יש ויכוח על עצם קיומו; השיח הדתי-חילוני רווי אף הוא בתחושת איום וחשש.

יחד עם זאת המגוון קיים. הוא עובדה מוגמרת. "האחר" תמיד כאן. ישנו גם הד של שיח פלורליסטי, ישנן רוחות רפאים של רב-

תרבותיות. ניתן, אם כך, לנצל את המצב הקיים ולדמיין אותו בצורה טובה יותר. המונחים פלורליזם ורב-תרבותיות רחוקים מאוד ממצבה של החברה הישראלית כיום, אבל יש כיוונים שניתן לסמן שיאפשרו חיים שוויוניים יותר, משותפים יותר, מכובדים ומכבדים יותר.

כמורה ביקשתי לבער את הבורות ולקדם ידע. ידע על "האחר", שיוביל בתורו לפחות שנאה וליותר אמפתיה, לפחות פחד וליותר אומץ להכיר, לפחות אדישות וליותר מעורבות. הידע אינו ניטראלי בפני עצמו והתהליך תמיד היה מורכב. חינוך

הוא אכן דרך אחת משמעותית לקדם ידע, אומץ, אמפתיה ומעורבות. אחר כך יגיעו אולי פלורליזם ורב-תרבותיות.

ההיכרות עם כל קהילה על "כתמיה" ומורכבותיה, החיפוש המתמיד אחר רוחות הרפאים, הנוכחים-הנפקדים והמודעות ליחסי הכוח אל מול ההגמוניה – כל אלו יכולים לייצר בית שבו אפשר יהיה לחיות ביחד.

(1) תודה לאחותי יעל פלזנטל שקראה טיוטה של המאמר ותרמה מחוכמתה.

על ההתמודדות עם מגוון הנרטיבים ההיסטוריים בחברת המהגרים בגרמניה ועל הקשר לתולדות הנציונל-סוציאליזם והשואה

ד"ר אלקה גריגלבסקי
בית ועידת ואנזה להנצחה ולחינוך

די לדון במגוון הנרטיבים הקיימים בגרמניה ועל השאלה כיצד הם יכולים להתקשר לתולדות הנציונל-סוציאליזם והשואה, תחילה עלינו לברר מה עומד מאחורי אותו מגוון שנהוג לדבר עליו. הסיבה לכך היא שהגדרות ודיונים כאלה יכולים להיות בעלי השלכות מרחיקות לכת בעבור ההתמודדות המשותפת עם העבר ואף לסכל אותה. כך למשל, ניכר כי המגוון הקיים במציאות אינו נתפס בהקשר של מוצא אתני, תרבותי וחברתי. רוב האנשים כלל לא יודעים שבברלין, אוכלוסיית המהגרים או צאצאי המהגרים שנייה בגודלה היא זו של אנשים ממוצא פולני. כשלעצמו אין זה בעייתי, אלא רק לאור המצב שבו אנשים שלכאורה זוהו כמוסלמים או בעצמם חשים שייכות לאסלאם הולכים ומתקבעים כ"אחרים" או כ"זרים". כך היה עוד לפני תנועת ההגירה של 2015, אך המצב החמיר ככל שדובר על בעיית פליטים כביכול, ולפיכך שכנים, ידידים וחברים החיים בגרמניה זה כמה דורות, פתאום אינם מרגישים עוד שייכים.

בה בעת מתגבשת הבחנה בתחום תרבות הזיכרון: על פי השיח הרווח, "אנשים בעלי רקע הגירתי" אינם מתעניינים בנציונל-סוציאליזם ובעוולות שבוצעו בזמנו, ויתר על כן, בהיעדר קשרים ביוגרפיים לאותו עבר, אין להם אפשרות לייצר חיבור עם ההיסטוריה הזו. מפליא שהשיח הזה יכול להתקיים בתקופה שבה החברה הגרמנית-הלבנה מטילה ספק רב בהתמודדות עם ההיסטוריה.

לאור התפתחות זו, ייתכן שאותם בני נוער שהוכרזו כזרים יתגוננו אל מול העיסוק בנציונל-סוציאליזם. מדובר בהתגוננות שעשויה לשמש תחליף לתחרות בין הזיכרונות השונים – כלומר, לשאלה מדוע תמיד

עוסקים רק בהיסטוריה אחת – או בהתגוננות שיש לראות בה לא יותר מפרובוקציה ילדותית. יש לנהוג בזהירות עוד בשלב ניסוח האמירה הזאת ובהעלטה: דרושה זהירות בתיאורים היוצרים קבוצות הומוגניות לכאורה, שכל חבריהן מגיבים באופן זהה.

מכאן הקריאה לאלה המעצבים את התודעה ההיסטורית-פוליטית (והאתגר העומד בפניהם) בראש ובראשונה לבחון את גישותיהם באופן קבוע, להתוודע לכך שכולנו איננו חופשיים מדימויים שהחברה שלנו מייצרת ולהעמיד בסימן שאלה את ההנחות (ואת הדעות הקדומות) שלנו בעקבות אותה בחינה.

יתר על כן, חשוב להבהיר שוב ושוב שלא ניתן להבין את ההווה ללא היכרות עם ההיסטוריה, ושהידע ההיסטורי הוא אחד מתנאי היסוד להשתתפות בהווה – בייחוד בימינו, כאשר מתקיים דיון בשאלות האם אנו יכולים ללמוד מההיסטוריה, האם ישנן הקבלות בין התקופה הנוכחית ובין רפובליקת ויימאר או כיצד אפשר להיאבק בפופוליזם הימני, באנטישמיות ובגזענות.

אף על פי שהיבטים אלה מאוד שנויים במחלוקת, ישנה הסכמה כללית בכל הנוגע לרלוונטיות שלהם. ובדיוק משום כך, חשוב לפנות במידה שווה לכל הקהלים ולחשוב על העיסוק בהיסטוריה של הנרטיב שא לא מנקודת המבט של הנמענים הקונקרטיים. מובן שיש להשתמש בשיטות ובחומרים שונים, על פי ההבדלים בהיכרות המשיתתפים עם התכנים. עם זאת, הגישה לפיה שאלות מסוימות צריכות להתאים לקבוצות מסוימות תהיה בלתי מועילה, לדוגמה המחשבה שאפשר להנגיש את מדיניות הרדיפה הנאצית לבני נוער ממשפחות

מהגרים רק בהקשר של פגיעות אקטואליות בזכויות אדם. בהיעדר ידע היסטורי בסיסי, הנמענים לא יוכלו להבין את ההבדלים המבניים בין שני ההקשרים.

יש חשיבות לעיסוק בפגיעה האקטואלית בזכויות אדם, הן בקרב נוער והן בקרב מבוגרים – ללא קשר למוצאם. לכן, יש לספק מרחב הולם לעיסוק זה במסגרת הלימודים, בנפרד מהדיון בנציונל-סוציאליזם. יש ערך ללימוד נושאי חתך לאורך ההיסטוריה, למשל העיסוק בהדרה, רדיפה ואפליה של בני הרומה והסינטי מאז שנות השלושים של המאה העשרים ועד היום. אין מדובר כאן בהשוואה, אלא בעיסוק בהמשכיות.

כך גם בכל הנוגע לעיבוד נושאי החתך בתולדות האנטישמיות, מאפייניה השונים ותוצאותיה בשלל ההקשרים ההיסטוריים.

תחומי עיסוק אלה כמו גם אחרים חשובים להבנת המשמעות של מבנים וערכים דמוקרטיים ושל ההגנה עליהם. כמו כן, הם חשובים בעבור כל הפרטים בחברה הגרמנית המגוונת.

נוסף על כך, בחברה מגוונת יש להבהיר את המימדים הגלובליים של הנציונל-סוציאליזם, בין שמדובר בגוף יחסי החוץ של המפלגה הנציונל-סוציאליסטית ובמבנהו באפריקה או באמריקה הלטינית, ובדימויים הגזעניים והאנטישמיים שהותיר באותם אזורים; ובין שמדובר בגורלם של מאות אלפי עובדי ועובדות כפיה מכלל אירופה, שנאלצו לעבוד בפרך למען הגרמנים בזמן שאלה כבשו את ארצם, או שהועברו לגרמניה בשם אותה מטרה.

תולדות הרדיפה של היהודיות והיהודים בתקופת הנציונל-סוציאליזם אינה כוללת רק את גרמניה, פולין וברית המועצות – ניתן לספר עליה גם בהקשר של מדינות כמו תוניסיה ויוון.

מלחמת העולם השנייה לא הייתה המילה האחרונה בתולדות היחסים הסבוכים של גרמניה עם העולם. מעטים יודעים על תולדות ההימלטות של נציונל-סוציאליסטים כגון אלויס ברונר, קלאוס ברבי או אדולף אייכמן, ולכן גם אין זה ידוע שהם הרבו להשתתף בהפרות אחרות של זכויות אדם בארצות שהיגרו אליהן.

המחשבה הגלובלית של ההיסטוריה ותיווכה ככזו – בלי להשמיט את ההבדלים בין ההקשרים השונים של כיבוש ורדיפה – מאפשרת נקודות מבט חדשות, ובפרט לבני נוער. מניסיון עולה כי העיסוק בהיבטים חדשים ולא מוכרים וחשיפת הקשרים בין העבר להווה מתקבלים היטב במיוחד. הדבר מאפשר לכולם להגדיר כיצד הנושא רלוונטי לחייהם ולהעלות שאלות נוספות.

עוד מתברר כי הקשרים הגלובליים של הנאציזם מתאימים יותר לעיבוד בפורמטים ממושכים, כמו מפגש בין בני נוער או טיול למטרות חינוך. להבדיל מספורים בני שעתים באתרי זיכרון, בהם הזמן מספיק בקושי לתיווך העבר המורכב של המקום ההיסטורי – פרויקטים בני כמה ימים או אפילו שבועות, מאפשרים להתוודע לנושא באיטיות, להעלות שאלות חדשות לגביו ולעבוד איתו בשיטות שונות. קרוב לוודאי שפורמטים אלה יהיו המתאימים ביותר לחברה מגוונת ולהתמודדותה עם זיכרון(ות).

חינוך בעקבות השואה בישראל – אתגרים חינוכיים בחברה מגוונת

רותם בר-ישראל
מורשת – מרכז לזיכרון ולחקר השואה

העיסוק בנושא השואה הוא עיסוק קשה. עבור המחנך, הוא מצריך מידה של ענווה ונכונות לחשבון נפש תמידי. כמו בעבודתו של הכימאי, העובד עם חומרים כימיים לא יציבים, עבודה לא נכונה עם החומר היסטורי של תקופה זו עלולה להסתיים בפגיעה. לכן, בבואנו לעסוק בשואה עלינו לגלות רגישות גבוהה ביותר לכוחו החינוכי, ועם זאת להיות אמיצים מספיק כדי להכניס ידנו אל הגחלים.

הדיבור אודות השואה נמצא בשנים האחרונות במצב פרדוקסלי: מצד אחד הוא נשחק ומשומש, נזרק כלאחר יד, וזוכה בקלות רבה יותר מבעבר לשימוש פוליטי ולמניפולציות על ידי כל מי שמבקש לרתום את "הילתו הקדושה" לצורכי מלחמתו. בעידן הפוסט אמת, אין זה מפתיע שלא רק מנחשי השואה מעזים להטיל ספק בקדושה זו – היום עושים זאת כמעט כולם: בין אם בהגזמות, בהכללות, בהשוואות או בפיהות הערך של האירועים ההיסטוריים.

מן הצד השני, וביתר שאת בחברה הישראלית, כאשר מזכירים את השואה משתרר הס. על אף גודש האזכורים, השואה עדיין מסוגרת בתא זכוכית משלה. שם נדמה שהיא ממשיכה להתרחש ללא קול, ואנו, כצופים בסרט אילם, אנוסים להתבונן באירועים חוזרים ונשנים אלה, לעיתים קרובות תוך תחושה שאין אנו יכולים באמת לגעת בהם.

פרדוקסליות זו הינה כמובן שני צדדיו של אותו המטבע: העיסוק האובססיבי, המסולף והמוגזם, הוא גם תמונת המראה של האילמות והמרחק שהשואה מייצרת סביבה, לפחות בשדה החינוך, על אף השנים שחלפו. עיסוק ביקורתי, ער וחי בנושאים אלה, כזה המבקש לקרב את המשתתפים אל האירועים לא מתוך השטחה או קיטש,

אלא מתוך העמקת-הדעת ותחושת הזדהות אנושית עם הכאב – כל זה עדיין עניין נדיר.

על כל אלה נוספת מורכבות גדולה הקשורה לא רק לדינמיקה של הזיכרון, אלא גם לסוציולוגיה של הזכרים: החברות שלנו הולכות ומשתנות כל הזמן. החברה הישראלית – חברת מהגרים ביסודה, חווה בשנים האחרונות זעזועים ומשברים על רקע השונות והגיוון של הקולות המרכיבים את הפסיפס האנושי שלה, שלא זכו להכרה ולייצוג במשך שנים רבות. זהו תהליך חשוב, מערער ומעורר, אך רק בסופו של משבר זה נדע אם תיווצר כאן חברה חדשה וחזקה יותר, גמישה יותר, או שתהיה זו חברה שסועה ומפורקת יותר, פצועה משלל המהומות שחלקיה השונים מסבים אלה אלה.

את כל אלה חייב לזכור המחנך העוסק בשואה בבואו למפגש החינוכי. ראשיתו של מפגש זה עבורי הוא ביכולת לשבור את תא הזכוכית של זיכרון השואה, לשחרר את הדימוי של הסרט האילם. דווקא בני הנוער אותם אנו פוגשים בעבודתנו היומיומית, מבקשים למצוא שביל לאירועי העבר. הם מחפשים שוב ושוב דרך יציאה מהדימוי – זה המאזיר על הפלקט בכיתה, המתואר בשירים של טקטי יום השואה או המובטח להם במסע המתקרב לפולין.

"מורשת – בית עדות על-שם מרדכי אנילביץ'", מגיעים בני-נוער מכל מרחבי החברה הישראלית: עולים ישנים וחדשים, יהודים ממשפחות ממוצא אשכנזי ומזרחי, חלקם מסורתיים, חלקם חובשי כיפה, וחלקם, שאינם יהודים, באים מהחברה הערבית והבדואית, נוצרים ומוסלמים.

כיצד נוכל לספר לכולם את אותו הסיפור? האם זה בכלל אותו הסיפור?

ראשית כל, דרושה לנו נקודת התחלה. אנו מבקשים, אם כן, לקרוא את ההיסטוריה מתוך נקודת מבט אנושית-אוניברסלית: זהו ניסיון לפרש את אירועי העבר מתוך מתן ערך לחיים בהווה. לתפיסתנו, השואה הינה ראשית כל סיפור אנושי. היא מורכבת תמיד, כאותן אבני היסוד של כל אירוע בהיסטוריה, ממעשיהם של בני-אדם בשר ודם. אנו מתעניינים תמיד באנשים – במה שקרה להם ובמה שקורה להם עכשיו.

הוראת השואה תמיד היתה רוויית סיסמאות. שנים רבות הסיסמה "לעולם לא עוד", חשובה ככל שתהיה, חתמה וסתמה את הגולל על הדיון החינוכי. עוד שנים היו צריכות לחלוף כדי שסיסמה זו תלך ותתרוקן מתוכנה, תיוותר ריקה וסדוקה, ותותר אחריה שאלות רבות יותר מתשובות: מהו הדבר שאסור שיחזור? כיצד ניתן לערוב שלא ישוב? האם "לעולם לא עוד" הינה סיסמה המתכוונת רק לשואה היהודית או שיש בה אזהרה גם נגד רציחתם של אחרים באשר הם, בתקופת המלחמה ואחריה?

היום, כאשר אנו פוגשים קבוצה חדשה, עלינו לנסות ולשאול: כיצד אנחנו יכולים לחלץ מתלמידות ותלמידים אלה את הידע הגלום בהם: כיצד יכולה נערה ערביה להכיר את זועות השואה מבלי שידע זה יעמוד במקום הצורך שלה לכוון זהות ערבית במדינה בה היא חיה? כיצד נוכל לתת מקום אמיתי לזהותו של נער יוצא ברית המועצות, שהסיפורים שהכיר סופרו פעמים רבות מנקודת המבט של המנצחים במלחמה, ולא דווקא של הקורבנות? מה המקום לזהותם של מי שסיפור השואה האפיל על ההדרה הממסדית שחוו מצד בני עמם יוצאי אירופה בשנות המדינה הראשונות, או שחווים היום אלימות וגזענות מידי מוסדות המדינה?

כיתה כזו, על אף היותה רוויית סתירות, יכולה להתקרב לאמת גדולה אודות השואה: תלמידים ותלמידות אלה רגישים הרבה יותר מבעבר לנוכחותה של האפליה והגזענות בחייהם, הם מנוסים בניואנסים של הדרה ומתן הכרה, וחיים את הקונפליקט החברתי-זהותי על בשרם יום יום.

בואו, אם כן, נדבר עם בני נוער אלה על השואה. נכיר להם נקודות מבט חדשות, אנושיות, החורגות מהדימויים השחוקים. למידה כזאת צריכה לנבוע מתוך העניין הפנימי של המשתתפים בטקסט ההיסטורי, מתוך השאלות הדחופות שאירועים אלה תובעים מאיתנו לשאול, בכל שפה, בכל תרבות, בכל זמן. על התלמידים לפענח בעצמם, לחקור, לגעת בחייהם של בני אדם כמוהם.

כשנלמד יחד על חינוך הנוער במשטר הנאצי, נשאל אותם – מה היתה יכולתה של נערה גרמנייה בשנות השלטון הנאצי להתנגד למשטר? מה היו המחירים לכך? האם אנו יכולים בכלל לדמיין מציאות חלופית לזו המוצגת לנו כדרכה של החברה?

כאשר נפגוש את סיפורי ההצלה או מנגד להם – את מעשיו של האדם הממוצע אשר עמד מנגד כשפגש בזוועה, נשאל: האם בימי השואה הרוע הפך נורמלי? האם האדישות היא היא סימן ההיכר האנושי ביותר? למה זקוק אדם כדי לפעול בחמלה כלפי אחיו בני האדם?

רק כך נוכל להעניק להם את הזכות להיות שותפים פעילים בעיצובו של עולמם מתוך לימוד העבר. רק כך נוכל לדרוש מהם בעתיד את החובה המוסרית לבנות עולם צודק יותר, להיאבק על עיצובו, לממש את מלוא הפוטנציאל של היותם בריות היסטוריות.

!Your Story Moves על הפילוסופיה והשותפים לפרויקט

לצעירים ולצעירות בגרמניה ובישראל יש זהויות תרבותיות, דתיות ולאומיות שונות. רבים מהם מגיעים ממשפחות בעלות רקע הגירתי. לא פעם חוו בעצמם הגירה אל ישראל או אל גרמניה. בשנים האחרונות גדלה המודעות לעניין זה בחילופי הנוער בין גרמניה לישראל: קבוצות הנוער נעשות יותר ויותר מגוונות.

איך עלינו להמשיך ולפתח את חילופי הנוער בין גרמניה לישראל כדי להתאימם למציאות הזאת? איך נוכל להעריך את ריבוי הנרטיבים האישיים והקולקטיביים בלי להתעלם בתוך כך מחשיבות הזיקה ההיסטורית לנאציזם ולשואה? אילו סיפורי הגירה יכולים/ות צעירים וצעירות ומשפחותיהם/ן לספר היום?

כדי לדון בשאלות אלה ואחרות ולמצוא להן תשובות התמקד מרכז התיאום קונאקט בשנים 2018-2019, בשיתוף עם הרשות הישראלית לחילופי נוער וצעירים, בנושא "חילופי נוער בחברות הגירה". את גרעין הדגש התוכני הזה היוו שלוש תכניות משותפות תחת הכותרת "Your Story Moves". לשם כך נדרשו ארגונים-שותפים חדשים בחילופי הנוער בין גרמניה לישראל העוסקים בעיקר בעבודה עם בני ובנות נוער בעלי רקע הגירתי או השתייכויות מגוונות.

כך הצליח קונאקט ליצור שלוש שותפויות חדשות במטרה לבנות תכנית חילופים הכוללת מפגשים בגרמניה ובישראל לסירוגין. הארגונים שהצטרפו לפרויקט הם:

1. הפורום הרב-תרבותי בלינן ותנועת הצופים בישראל
2. דיאלוג מאכט שולה" בברלין והמרכז הקהילתי הערבי-יהודי בתל אביב-יפו
3. אגודת הנוער האלווי בגרמניה (קלן) ואוניברסיטת בר אילן ברמת גן

מרכז קונאקט הקפיד במיוחד על השגת הסכמה עקרונית בין הארגונים בכל הנוגע להצבת המטרות והיעדים ולקו המנחה של החילופים. רק כך היה אפשר להשיג את שיתוף הפעולה של כל הנוגעים בדבר. ואכן, לשילוב המשתתפים בכל שלבי התכנון הייתה חשיבות מכרעת עבור הצלחת הפרויקט. לכל יום מימי המפגש יועדו דגשים תוכניים שונים – למשל זהות וביוגרפיה או מגוון דתי ודיאלוג בין-דתי (להשוואה ר' פרק 3). כך יכלו המשתתפים/ות הצעירים/ות לקיים דיון מעמיק בגישות חינוך המתאפיינות במודעות לגיוון תרבותי ובביקורתיות כלפי אפליה, ובה בעת להתוודע למגוון התרבותי של שתי המדינות כחברות הגירה.

הארגונים השותפים לקחו חלק בכל שלב משלבי הכנת המפגשים וגיבושם התוכני באמצעות הסכמות דו-צדדיות. מפגשי הכנה עם מדריכי/ות הקבוצות וכן סמינרי הכנה נפרדים עבור המשתתפים/ות בשתי המדינות הבטיחו את בשלותם המרבית של כל הצדדים לקראת החילופים. כדי להנגיש את הנושאים השונים מזווית מתודית המודעת לגיוון תרבותי נעשה במהלך המפגשים בגרמניה ובישראל שימוש במספר רב של גישות חינוכיות מתוך אוסף השיטות שפרסם קונאקט "לתכנן יחד – לחוות מפגשים! מדריך שימושי לחילופי נוער בין גרמניה לישראל. כרך 2: שיטות עבודה לחינוך ולמפגש מודעים לגיוון." (ר' פרק 3).

בפרק הבא מוצגים הארגונים השותפים לפרויקט באמצעות טקסטים קצרים. כמו כן, מדריכי/ות הקבוצות שהשתתפו בפרויקט מתארים/ות את המניעים והיעדים של ארגוניהם, את תוצאות המפגש ואת ההשפעה שהייתה לסיפורי ההגירה האישיים של בני ובנות הנוער על המפגשים.

הפורום הרב-תרבותי

Münsterstr. 46b ■ 44534 Lünen ■ +49 (0)2306 30630-10
info@multikulti-forum.de ■ www.multikulti-forum.de

• שנת הקמה: 1985

• **קבוצת יעד:** א/נשים עם וללא רקע הגירתי בערים הגרמניות לינן, דורטמונד, דיסלדורף, האם, ברגקאמן והסביבה.

• **היקף:** מעל 5000 משתתפים/ות בפרויקטים מדי שנה בתחומים חינוך פוליטי/השתלמויות מקצועיות/ייעוץ/שוק העבודה

• אופי הפעילויות:

חינוך פוליטי, מניעת הטרדה מינית, השתלמויות מקצועיות, ייעוץ, פרויקטים בשוק העבודה

• מידע מעניין עלינו:

במוסדות שלנו מדברים/ות יותר מעשרים שפות

• המוטו שלנו/הפילוסופיה שלנו:

גוון תרבותי הוא גורם מחזק

התאחדות הצופים והצופות בישראל

לוחמי גליפולי 49 ■ תל אביב 67068
dor@zofim.org.il ■ www.zofim.org.il

• **שנת הקמה:** 1919

• **קבוצת יעד:** ילדים ובני נוער בגיל 8 עד 18 מכל ישראל

• **היקף:** 90,000 ילדים ובני נוער (בישראל בלבד)

• **אופי הפעילויות:**

אנחנו תנועת הנוער הלאומית הגדולה ביותר בישראל. אנחנו מארגנים פעילויות קהילתיות בכל הארץ ומציעים חלופות חינוכיות חוץ בית ספריות עבור ילדים ובני נוער. נוסף על כך, יש לנו ייצוג בתחום עבודת הנוער הבינלאומית, כמו למשל בחילופי הנוער בין גרמניה לישראל.

• **מידע מעניין עלינו:**

צופים וצופות עובדים זה לצד זה באופן שוויוני. התאחדות הצופים והצופות בישראל מורכבת מדתות שונות: דרוזים, יהודים דתיים, ערבים מוסלמים, יהודים חילונים, ערבים נוצרים.

• **המוטו שלנו/הפילוסופיה שלנו:**

התאחדות הצופים והצופות מחברת בין כל תושבי ישראל. אנחנו דוגלים במגוון אנושי ותרבותי, ומנסים לשלב בפעילויותינו את צרכיה השונים של החברה.

התאחדות הצופים והצופות בישראל

שותפים*ות לפרויקט: רון זהר ועדי בן שמחון

הכפר ושל העדה הדרוזית בגולן – מפגש מעורר השראה שפתח לכולנו את הלב ואת המחשבה, ולימד את כולנו רבות.

4

איזה שיעור חשוב נלמד במהלך הפרויקט הזה?

השיעור החשוב ביותר הוא לא לשפוט אדם השונה ממך. עלינו לפתוח את הלב וללכת להכיר את האחר. ההיכרות עם המשׁתתפים מגרמניה יצרה חברויות נפלאות וקשר אישי ורגשי חם, שממס כל דעה קדור מה וכל מחסום.

חשוב מאד במפגשים מהסוג הזה לא לפחד מהמורכבות ומהקונפליקטים, ולאפ־שר למשתתפים להתמודד באופן ישיר עם האתגרים, כמו גם לאפשר הרבה מאד זמן להכרות האישית בין המשתתפים.

להצלחה שלנו לחיות יחד, על מנת לקדם תחושה של שייכות בקרב קבוצות שונות כחלק מהחברה הישראלית.

לעיתים כה רבות אנחנו לא מכירים את הסיפור האישי שלנו או את הסיפור של השכן שלנו או את העדות השׁוֹנוֹת, וחוֹ-נות או את אלה של המגזרים השונים, וחוֹ-סר הידיעה הזו יוצר ריחוק וניכור. רק על ידי סיפור הסיפורים השונים נצליח לשנות את המציאות.

הדוגמה הטובה ביותר היתה דווקא במפגש ההכנה של המשלחת הישראלית לטיסה לג־רמניה. את המפגש קיימנו בבוקעתה ברמת הגולן, כפר דרוזי שאחת ממשתתפות התוֹ-כנית גרה בו, ובאופן לא מפתיע, אף אחד ממשתתפי התוכנית הישראלים מעולם לא ביקר בו. בביקור שמענו את הסיפור של

המפגש בין שני הסיפורים, בין שני הנרטי־בים, עורר רגשות עזים בשני הצדדים ויצר שיח חשוב ביותר!

3

מה אתה מקשר עם הכותרת "Your Story Moves"? מדוע ביוגרפיות חשובות?

הביוגרפיה של כל אחד מאיתנו בהרבה מוֹ-בנים היא מי שאנחנו. במדינת ישראל, כמֹ-דינת מהגרים, לעיתים יש תחושה שהסיפור של עדות מסויימות הושחק, כנגד סיפורים של עדות אחרות, שקיבלו במה גדולה יותר. התחושה שהסיפור האישי/העדתי שלך הוא פחות חשוב מזה של מישהו אחר, שמה אותך במקום מונמך ויוצרת תסכול גדול. לכן, היכולת האישית/העדתית לספר את הסיפור חשובה ביותר! והצורך שלנו כחב־רה לתת מקום לסיפורים האלה הוא הכרחי

הדוגמה החשובה ביותר היתה בישראל כאשר ביקרנו בבית הספר "ביאליק-רוגוזין" בדרום תל אביב, בית ספר של ילדי מהגרים. המשתתפים מגרמניה ראו את עצמם בילדים בבית הספר והזהירו איתם מאד. בצד הישראלי, היתה משׁתתפת תושבת השכונה שהביאה את הצד השני לזה של סיפור המהגרים – כלומר את הקושי של התושבים המקומיים, שבמספר שנים מועט, השכונה שלהם השתנתה כמעט ללא הכר.

הנושא החשוב ביותר היה קבלת האחר. ההבנה שכדי לחיות בחברה מרובדת תרבותית כמו החברה הישראלית, על כל גווניה, יש צורך בפתיחות גדולה, יש צורך ביכולת הכלה גדולה, יש צורך בחשיבות גדולה מאד למקום שהסיפורים הפרטיים של כל אחד ואחד מאיתנו תופסים בחיים שלנו ושל הסביבה שלנו.

1

מה הניע אותך ולמה היה זה רלוונטי עבור הארגון שלך להשתתף בפרויקט מסוג זה?

המוטיבציה שלנו היתה להעשיר את הצוות המקצועי שפועל בפריפריה ולתת להם תוֹ-בנות, כלים ומיומנויות, שיסייעו להם בעבוֹ-דה בשבטים אותם הם מובילים.

עבודה בסביבה מגוונת-תרבותית מאד חשובה לארגון כמו תנועת הצופים, אליו מגיעים חניכים ממגזרים ומעדות שונות בחברה הישראלית. השתתפות בפרויקט מעין זה מעשירה, מחזקת וממקצעת את המשתתפים באופן משמעותי. המשתתפים הישראלים למדו המון בביקורם בגרמניה, ועם חזרתם לארץ יישמו כמה מהרעיונות שרכשו בפעילויות הקיץ שלהם.

בנוסף, הסיוע שקיימנו בשפרעם בחילופים שהתקיימו באוקטובר בישראל, הוליד שי־תוף פעולה מקסים בין הצופים העבריים לצופים הדרוזים שמטרתו לקדם חיים משוֹ-רתיים בין המגזרים.

2

מה היה חשוב עבורך להשיג, להציג ולהדגיש כנושא?

הכי חשוב היה לנו לעורר את המרכזים שלנו לחשיבה מחוץ לקופסא, ולאפשר להם לבחון את התפיסות שלהם תוך כדי התנסות בחוויה שהם לא מורגלים בה, של מפגש עם תרבות וסיפורי הגירה שונים משלהם. היה לנו חשוב שהם ישאלו שאלות ויערערו על האמיתות בהם הם מורגלים להאמין.

"דיאלוג בבית הספר"

Prinzenallee 22 ■ 13359 Berlin ■ +49 (0)30 6577 5617
info@dialogmachtschule.de ■ www.dialogmachtschule.de

DIALOG *macht* SCHULE
Demokratie. Bildung. Für alle.

• שנת הקמה: 2013

• **קבוצת יעד:** סטודנטים ואקדמאים צעירים, המקבלים הכשרה שיטתית כמדריכי חינוך לדמוקרטיה במסגרת "דיאלוג בבית הספר" (ומכונים "מנחי/ות דיאלוג") ומלמדים חינוך לדמוקרטיה במשך שנה, בעיקר בבתי ספר באזורים בעלי פרופיל חברתי נמוך.

• **היקף:** רשת המונה 500 בוגרים/ות של התכנית להנחיית דיאלוג. כרגע ישנם בברלין 56 מנחי/ות דיאלוג המלווים/ות כ-465 תלמידים/ות בשמונה בתי ספר.

• אופי הפעילויות:

הכשרה וליווי מקצועי של מנחי/ות דיאלוג, ניהול סדנאות והשתלמויות בנושא חינוך לדמוקרטיה בחברת הגירה, ארגון והנחיה של אירועים, הרצאות ומצגות, ייעוץ במגוון ועדות מומחים/ות.

• מידע מעניין עלינו:

אנחנו מוסד להכשרה ולייעוץ בנושא חינוך שיטתי לדמוקרטיה וכן מרכז מקצועי לשאלות בענייני חינוך פוליטי בחברת הגירה.

• המוטו שלנו/הפילוסופיה שלנו:

"דיאלוג בבית הספר" פועל למען דמוקרטיה, המאפשרת לכל הקבוצות בחברה להשתתף בעיצובה ובעיצוב הפוליטיקה, מתוך התחשבות במוצאן הסוציאלי והתרבותי.

"דיאלוג בבית הספר"

(Dialog at School)

שותפים*ות לפרויקט: דומיניקה ד'ז'יקו

המהגרים שונים מאוד בשתי הארצות, החילוף פים אפשרו להרחיב את ההבנה של תהליכי הגירה ודפוסייה הן בגרמניה והן בישראל.

גם ההתייחסות לביוגרפיות של המשתתפים והתפיסה של עיבוד הביוגרפיה כמקור חשוב בחינוך הדמוקרטי היו בעלות משמעות רבה בעבור "דיאלוג בבית הספר". במסגרת התוכנית "דיאלוג בבית הספר", תלמידים ואקדמאים צעירים מתחומים שונים עוברים הכשרה בהנחיית דיאלוג. תוך כדי הכשרתם, הם עובדים בחינוך לדמוקרטיה בבתי ספר שמרבית תלמידיהם מגיעים מרקע של הגירה. הביוגרפיות של המנחים, שלעיתים קרובות כוללות גם הן סיפורי הגירה, יכולות לשמש נקודת חיבור טובה לעבודה משותפת עם התלמידים. במסגרת התוכנית, התאפיינו שר לנו להעמיק את העיסוק בביוגרפיות האישיות של השותפים לפרויקט ולהשתמש בהן כבסיס לחילופים.

1 מה הניע אותך ולמה היה זה רלוונטי עבור הארגון שלך להשתתף בפרויקט מסוג זה?

היו שלושה מרכיבים שהפכו את ההשתתפות בפרויקט Your Story Moves! למי עניין במיוחד בעבור "דיאלוג בבית הספר" (Dialog macht Schule): התפיסה של גרמניה ושל ישראל כחברות מהגרים, הדגש על הביוגרפיות של המשתתפים וכן הנושאים הקשורים בישראל והרלוונטיות שלהם לעבודתם בהקשר הבית-ספרי בגרמניה.

ההיכרות עם העבר ועם ההווה של ישראל, ועם החברה הישראלית ומגוון העמדות והדעות שבה, הייתה רלוונטית במיוחד לפעילים בתחום החינוך הפוליטי. נושאים הנוגעים לישראל תמיד נוכחים בבתי הספר בגרמניה – בזמן השיעור או בהפסקה. החילופים סיפקו למחנכים אפשרות לחשוב על ההתמודדות עם אנטישמיות ועם גזענות אנטי-מוסלמית, על הלמידה אודות תקופת הנאציזם בחברת המהגרים הגרמנית וכן על ניסוח עמדתם כלפי הסכסוך הישראלי-פלסטיני.

2 מה היה חשוב עבורך להשיג, להציג ולהדגיש כנושא?

במסגרת תוכנית החילופים, היה לנו חשוב להנכיח את המורכבות של שתי החברות לאור סיפורי ההגירה שבהן וכן את הניסיונות של החברה האזרחית לייצר דו-קיום מוצלח.

ערכנו היכרות עם פעילות הארגון השותף שלנו, "המרכז הקהילתי הערבי-יהודי" (Arab-Jewish Community Center) ונחשפנו ליוזמות הפועלות בישראל בתחום החינוך לשלום (Peacebuilding). באמצעות סיורים ביקורתיים, שהתקיימו בהדרגתיות כת פעילים מהחברה האזרחית בדרום תל

אביב, בעכו ובחיפה, התוודענו לדו-קיום המתפתח בין קבוצות אתניות שונות בערים אלה, לתהליכי הדרה, אך גם ליוזמות שכונת ארוכות שנים. הביקור בבית הספר "ביאליק-רוגוזין", בו לומדים ילדים מארבעים מדינות שונות, היה דוגמה ליישום של שוויון הזדמנויות בחינוך. בברלין חקרנו את החיים הבין-דתיים בקרויצברג, ודיברנו עם פליטים מסוריה ומעיראק על חוויותיהם בגרמניה. בסדנאות של "דיאלוג בבית הספר" ושל מרכז הלמידה "Jung7X" התנסונו בשיטות של חינוך לדמוקרטיה ושוחחנו עליהן.

3 מה אתה מקשר עם הכותרת "Your Story Moves"? מדוע ביוגרפיות חשובות?

לתוכנית החילופים היה ערך מוסף בולט, והוא שהמשתתפים יצרו קשר אישי לנושא ההגירה באמצעות הביוגרפיות שלהם. שום הרצאה או סדנה בנושא כזה יכולות להיות מעמיקות ונוגעות כמו שהייה של שבועיים בחברת אנשים שהתעמתו עם הנושא בחייהם האישיים. באמצעות מתודות כמו "הספרייה החיה" או "נהר החיים", בהן דיברו המשתתפים על הביוגרפיות והזהויות

שלהם, ניתן להם המרחב לעסוק בנושאים אישיים ורגישים בפתחות גדולה.

ליזמה של הפיכת הביוגרפיה האישית לנושא של תוכנית החילופים הייתה השפעה מעצמת. במשך החילופים, התברר כי הביוגרפיות הייחודיות של המשתתפים הן מקור רב-ערך לידע חווייתי. המוטיבים שחזרו ועלו מתוך הביוגרפיות המגוונות סייעו לעורר אמפתיה וחיזקו את לכידות הקבוצה.

4 איזה שיעור חשוב נלמד במהלך הפרויקט הזה?

אחת החוויות החשובות של Your Story Moves! הייתה ההצלחה של היוזמה, שבחיה בחיים ובחוויות של המשתתפים כמשאב משמעותי ונכונות מוצא בעיצוב התוכנית. פירוש הדבר, מצד אחד, שיש הכרח בשיטות ובסדנאות שבהן המשתתפים יכולים לדון בחוויות ובסיפורים שלהם ושבהן עולמות חייהם הם נושא לדיון. מצד שני, חשוב מאוד לתת למשתתפים את האפשרות לעצב את הדגשים בתוכנית בעצמם. לדוגמה, בצד מבוא תאורטי לגרמניה כמדינת מהגרים שהובא מפי מומחית, הציגו שלושה משתתפים את נקודות המבט האישיות שלהם בפורמט של מתודת "קפה עולמי" (World Cafe). במקום סיור רגיל בעיר מסוימת, משתתפים הדריכו קבוצות קטנות במקומות החשובים ביותר בעיניהם בברלין. כך יכלו אחדים ללמוד על הג'נטריפיקציה של רובע מואביט, שאופיו ערבי, אחרים על המסגד האלווי וקבוצה נוספת על רובע קרויצברג הרב-תרבותי – והכול מבעד לעיניהם של חבריהם וחברותיהם לתוכנית החילופים. דגשים אלה בתוכנית זכו להערכה מיוחדת בשל האותנטיות והישירות שבהם, וסייעו לקדם את הדיון התוכני בין המשתתפים.

המרכז הקהילתי הערבי-יהודי (Arab-Jewish Community Center)

רחוב קדם 109 ■ תל אביב-יפו 68051 ■ +972 (0)3 5080898
rosario@ajcc-jaffa.org ■ ajccjaffa.weebly.com

• **שנת הקמה:** 1993

• **קבוצת יעד:** ערבים ויהודים מיפו

• **היקף:** 3000 חברים/ות – בני נוער וצוות מקצועי

• **אופי הפעילויות:** מגוון רחב של חוגים בתחום התרבות – החל ממוזיקה מזרחית ומערבית, אמנות, ספורט, מחול, דרך תכניות חילופי נוער עם מדינות אחרות, פעילויות חברתיות, ועד פעילויות חינוך לשלום ולסובלנות.

• **מידע מעניין עלינו:**
אנו מתחילים כל יום בהתבוננות בנוף הנהדר של חוף יפו.

• **המוטו שלנו/הפילוסופיה שלנו:**
השמים הם הגבול; הם המרחב שבו נגשים את מטרתינו.

המרכז הקהילתי היהודי-ערבי ביפו

שותפים*ות לפרויקט: חן בלטנסקי, מליסה מאניס, וואפי חייל

קרקע פורייה לעשייה וליצירה, המקדמות חברויות וחילופי תרבויות. וזה הפוך מהה" וויה שלנו בארץ, שבה גיוון והגירה מהווים מכשול וקונפליקט.

עלינו לקחת בחשבון כי פרויקטים כאלו חייבים להימשך ולעבור מדור לדור, כדי שהמסר יועבר ואנשים יוכלו להיחשף לתרבויות מכל העולם וכך ליצור חברה סובלנית יותר, מקבלת ומשלבת בתוכה את כל רב" דיה וכמובן להביא את האנשים למודעות ולידע ולא להישאר עם דעות קדומות.

אחת מאתנו נידונו בצורה מאד מעמיקה במהלך כל התכנית, הן בישראל והן בגר" מניה ואף זכינו לפרספקטיבה על זהויות מורכבות שאנו לא מכירים.

מה אתה מקשר עם הכותרת "Your Story Moves"? מדוע ביוגרפיות חשובות?

איזה שיעור חשוב נלמד במהלך הפרויקט הזה?

ישנן המון תובנות מתוך הפרויקט, בעיקר שאדם יכול להכיר את עצמו דרך אחרים. למשל למדנו מהי הגירה חיובית. למדנו כיצד שוני וגיוון בזהויות יכולים להוות

ניתן לחבר את הנושא של המשלחת בצורה הכי בסיסית, שאנו כאנשים חיים ולכל אחד מאתנו יש את הסיפור האישי שלו שאינו דומה לאחר והוא גם מכליל הרבה צדדים באותה דמות. לכן, מתוך ההתנסות שהייתה לנו בתכנית, לא רק נחשפנו לסיפורים של אנשים מהקבוצה אלא גם

מה הניע אותך ולמה היה זה רלוונטי עבור הארגון שלך להשתתף בפרויקט מסוג זה?

היות ואנחנו עובדים עם בני נוער מהגזר הערבי והיהודי מכל הגילאים ואנו חיים בעיר רב תרבותית ורב גונית ומאחר ואנו עובדים במרכז הכי גדול באזור יפו שמתעסק בתכנים העוסקים בזהות אינ" דיבידואלית וקהילתית, התחושה הייתה שהנושאים המרכזיים במשלחת הם אותם נושאים שאנו עוסקים בהם ביום באופן טבעי, בגלל הגיוון באוכלוסייה התל אביבית בכלל והיפואית בפרט.

מה היה חשוב עבורך להשיג, להציג ולהדגיש בנושא?

היה חשוב לנו להתעסק בעניין הזהות במיוחד מאחר והמשלחת המדוברת הייתה בשכבת גיל בוגרת, שיכולה לתרום להבנה של מורכבות זהות ההגירה לא רק בגרמניה אלא גם בישראל וההתמודדות איתה בשאלות היום יומיות.

נראה כי השאלות והקונפליקט הזהותי של כל אחד ואחת מאתנו נידונו בצורה מאד מעמיקה במהלך כל התכנית, הן בישראל והן בגרמניה ואף זכינו לפרספקטיבה על זהויות מורכבות שאנו לא מכירים.

השאלות והקונפליקט הזהותי של כל אחד

אגודת הנוער האלווי בגרמניה

Stolberger Str. 317 ■ 50933 Köln
+49 (0)221 94 98 56 42 ■ info@bdaj.de ■ www.bdaj.de

• **שנת הקמה:** 1994

• **קבוצת יעד:** ילדים ובני נוער אלוויים בגרמניה

• **היקף:** 78,000 חברים/ות ב-11 מדינות מחוז בגרמניה ו-145 סניפים מקומיים

• **אופי הפעילויות:**

- שירותי תמיכה, ייעוץ וקידום עבור החברים באגודה הכללית ועבור סניפי האגודה.
- ייצוג אינטרסים של ילדים ובני נוער אלוויים בפוליטיקה ובחברה.
- מעורבות למען זכויות אדם, שוויון בין נשים לגברים, חופש אמונה, זכויות של מיעוטים מוחלשים, שילוב והשתתפות שוויונית של ילדים ובני נוער בעלי רקע הגירתי.
- עידוד החברים/ות לחשיבה ולפעולה ביקורתיות, וכן להשתתפות פעילה במבנים הדמוקרטיים בגרמניה

• **מידע מעניין עלינו:**

אנו מיוצגים בכל מוסדות ההשכלה הגבוהה באמצעות אגודת הסטודנטים האלווי (BDAS) המשמשת כגוף מלווה לפעילות אגודת הנוער האלווי.

• **המוטו שלנו/הפילוסופיה שלנו:**

"נגד אלימות – למען שותפות וכבוד הדדי!" (2017-2019)

אגודת הנוער האלווי בגרמניה

(Federation of Alevi Youth in Germany)

שותפים*ות לפרויקט: אוזגה ארדואן

מפני שהיו לנו משתתפים אלויים, יהודים ומוס' למים שיקלו ללמוד הרבה מאוד זה מזה והייתה להם גם ההזדמנות לשאול שאלות.

במהלך סדנה על ביוגרפיות משפחתיות, הבנו שלכל אחד ואחת יש סיפור מעניין. אצל המש' תתפים הגרמנים, הבנו שלפחות אחד מכל הס' בים והסתבות נולד באנטוליה. אצל המשתתפים הישראלים היו סבים וסבתות שנולדו בארגנטי' נה, באוקראינה, בעיראק או בגרמניה. אבל היו גם שני משתתפים מוסלמים מישראל, שהוריהם וסביהם נולדו באותו מקום שהם נולדו בו. היה חשוב לדבר על כל הסיפורים השונים. גם כשה' סיפורים היו דומים לסיפורים שכבר סופרו, הבנו מתוך כך שבעצם יש דמיון בין כל האנשים.

4 איזה שיעור חשוב נלמד במה' לך הפרויקט הזה?

הדבר החשוב ביותר במפגש הזה היה ההבנה שמצד אחד אנחנו דומים אבל מצד שני יש לנו דעות שונות מאוד. היכולת לקבל בסובלנות את העובדה שמישהו יכול לחשוב אחרת לחלוטין בעניין מסוים הייתה משהו שהתפתח בסוף אצל כמעט כל המשתתפים מבלי שהם שמו לב לכך. משתתפת ישראלית אחת הבהירה לנו, למשל, מה אומר בשבילה להיות ישראלית: ששואלים אותה מה היא מרגישה כישראלית, מה דעתה על פלסטינים, על רצועת עזה, על נתניהו, על הצבא הישראלי, מה דעתה על תיאוריות קונ' ספירציה ועל המון דברים אחרים. היא אמרה שהיא הייתה רוצה שיראו בה פשוט אדם, שהיא לא תמיד רוצה להביע את דעותיה רק מפני שאנשים מאלצים אותה לעשות את זה, ושח' בל שהתגובה הראשונה שלהם כשהם פוגשים אותה היא לא פשוט "אה, אז את ישראלית". אף אחד מהקבוצה הגרמנית לא חשב על זה לפני כן, אבל יכולנו להבין את זה אחרי שהיא הס' בירה לנו. בתכנית חילופים כזאת חשוב לנהל דיונים, לשוחח ואפילו לפעמים להודות שאין לך דעה. החילופים האלה משמעותיים מאוד עבור כל המשתתפים.

3 מה אתה מקשר עם הכותרת "Your Story Moves" מדוע? ביוגרפיות חשובות?

הכותרת "Your Story Moves" מייצגת עבורנו את האפשרות להרגיש הזדהות. כבר מהכותרת ניתן להבין שמישהו נותן משהו מעצמו, משתף בסיפור האישי שלו, ושיש לסיפור הזה משמעות. כל משתתף יכול לספר את הביוגרפיה האישית שלו וכך המשתתפים נחשפים לצורות חיים שונות מתרבויות שונות ומרחיבים את אופקיהם. זה מחזק מאוד את הסובלנות, את הידע ואת הפתיחות כלפי תרבויות אחרות. סיפורים אישיים ושיחות אישיות משפיעים יותר מאשר צפייה בע' דויות או קריאה בספרים, שמנסים להסביר את הפרטים האלה בדיוק. המשתתפים הישראלים לא שמעו לפני כן על אלויים ולא ידעו שום דבר בנושא. באמצעות החילופים, הם למדו קצת על הדת האלווית, אבל המיוחד היה שהם הבי' נו הרבה דברים באמצעות הסיפורים האישיים שלנו. דיברנו על חיי היומיום שלנו, אבל גם על החגים בדתות השונות. זה היה נחמד במיוחד,

חוינו בדרום תל אביב, כשביקרנו ב"בינה - התנועה ליהדות חברתית", בשיחה על הגירה ופוליטיים. גם בגרמניה היה לנו רגע דומה, בזמן סדנה שערכנו בנושא "Dealing with history" במרכז התיעוד הנאצי, היות שבין השאר דיברנו גם על מידת המודעות בחב' רה הישראלית לתרבות הזיכרון של הנכבה. תמיד כששוחחנו על נושאים פוליטיים היו חילוקי דעות שכולנו יכולנו להתגבר עליהם, ושלמעשה העשירו אותנו, מפני שבאמצעותם הייתה לנו ההזדמנות לשתף אחרים בדעותי' נו ולהיחשף לדעות אחרות.

עבור המשתתפים הגרמנים היה מעניין במיוחד להיווכח ביחס הישראלי לזיכרון ולה' נצחה. מאחר שלא לוויים יש תרבות זיכרון והנ' צחה חזקה, היה מרתק עבורנו לקחת חלק ביום השואה בישראל. השתתפנו באירוע זיכ' רון באוניברסיטה ולאחר מכן השתתפנו בשיח עדות עם ניצול שואה - חווייה חדשה עבור אחדים מהמשתתפים.

1 מה הניע אותך ולמה היה זה רלוונטי עבור הארגון שלך להשתתף בפרויקט מסוג זה?

לאגודת הנוער האלווי בגרמניה (BDAJ) טרם התאפשר לערוך חילופים כארגון שותף. אני חנו אגודה צעירה יחסית, בת כעשרים וחמש שנה, וחיפשנו זה זמן רב אחר אפשרות לה' ציע לחברי וחברות האגודה חוויית חילופים. מוצאן של מרבית המשפחות של חברי וח' ברות האגודה הוא מאנטוליה, טורקיה, ולכן יש לנו ממילא קשר ישיר עם מדינה אחרת מלבד גרמניה. ייתכן שעובדה זו מחזקת דווקא את העניין שיש לנו בארצות ותרבויות אחרות. אנחנו רואים וחויים מגוון תרבותי באופן יומיומי, והדרך הטובה ביותר לחלוק זאת עם אחרים היא תכנית חילופים. מד' ריך הקבוצה כבר השתתף בתכניות חילופים רבות, בין השאר במשלחות. את ההזדמנות להשתתף בתכנית חילופים כזאת, רצינו לה' ציע גם לצעירים אלויים אחרים, לכן מידת התמיכה והמעורבות האישית של המדריך בכך גדולה מאוד. אגודת הנוער האלווי בג' רמניה מגיעה גם אל ילדים ואל בני נוער שפ' רויקטים כאלה אינם מוצעים להם או אינם מוכרים להם. אנחנו מאפשרים להם אפוא אופק נוסף, בעזרת היצע התכניות שלנו.

2 מה היה חשוב עבורך להשיג, להציג ולהדגיש בנושא?

היה לנו חשוב להכיר נקודות מבט שונות על נושאים שונים. איך רואים האחרים

את חברת ההגירה שבה הם חיים ומה הם חושבים על החברה שלנו? האם יש להם אותן בעיות ודאגות כמו לנו? על מה צרי' כים בני נוער וצעירים בישראל להיאבק? אלה הן כמה שאלות שליוו אותנו במהלך המפגשים. דווקא המגוון התרבותי בשתי הארצות הוא מרכיב מהותי, הן בתרבות הגרמנית והן בתרבות הישראלית, וכדאי שהחברות בשתי הארצות יתייחסו אליו

ויחוו אותו לעתים קרובות יותר ובצורה מודעת יותר. במהלך תכנית החילופים, יכולנו לראות כמה דוגמאות לכך. בייחוד בחיפה התאפשר לנו לחוות זאת בביקור ב"בית הגפן - מרכז תרבות ערבי-יהודי". שמנו לב שאנחנו מסתדרים היטב אלה עם אלה אבל שישנם תחומים מסוימים, בעיקר נושאים פוליטיים, שבהם אנחנו חושבים בצורה שונה מאוד. חווייה דומה

אוניברסיטת בר-אילן

רמת גן 5290002 ▪ טל': 03 531 8111 (0) 972+

www1.biu.ac.il

• שנת הקמה: 1955

• **קבוצת יעד:** סטודנטים מכל המגזרים של החברה הישראלית, חילונים ודתיים, יהודים ולא יהודים

• היקף: 17,000 סטודנטים

• **אופי הפעילויות:** תכניות לימודים בשמונה פקולטות: מדעי היהדות, רפואה, הנדסה, משפטים, מדעי החיים, מדעי החברה, מדעים מדויקים, מדעי הרוח

• **מידע מעניין עלינו:** תכניתנו הייחודית מחייבת כל סטודנט/ית להשלים קורסים אקדמיים

• **המוטו שלנו/הפילוסופיה שלנו:** באוניברסיטת בר אילן אנו מספקים לסטודנטים "כנפיים ושורשים" - כנפיים כדי שיוכלו לעוף מבחינה אקדמית ומדעית, לחצות גבולות חדשים של ידע, ללמוד דברים חדשים, לחקור עולמות אינטלקטואליים חדשים; ושורשים - כדי לחבר אותם אל הארץ, כדי להבטיח שיעמדו בחובותיהם המוסריים והאתיים ויהיו לאנשים טובים יותר וליהודים טובים יותר.

אוניברסיטת בר-אילן

שותפים*ות לפרויקט: דוד קראוס

4 איזה שיעור חשוב נלמד במהלך הפרויקט הזה?

הסטודנטים למדעי המדינה מקורס הגירה למדו רבות על ההגירה בגרמניה בשלל היבטים וההבדלים בין מדינות ההגירה של גרמניה וישראל. הם הכירו את הדת ההלווית שלא היה מוכר לפני כן, שיפרו את האנגלית ויכולת הדיבור מול קהל. הכירו חברים חדשים ומקומות שלא היו בהם קודם לכן. כל אחד מחברי הקבוצה עבר תהליך אישי במסגרתו חלק מהתפיסות הקודמות שלו השתנו, התפתחו הבנות חדשות וכל אחד קיבל ערך מוסף מלבד התואר אותו הוא לומד. היו אתגרים בתכנון הפרויקט והוצאתו לפועל מאחר ושיתוף פעולה זה התקיים לראשונה. אך בסופו של דבר הפרויקט יצא מוצלח מאוד, מעניין ותורם לשני הצדדים. לדעתי חשוב להמשיך לקיים פרויקטים דומים כדי לקדם רב תרבותיות, סובלנות, שיח בין תרבותי, שבירת סטריאוטיפים ושיתופי פעולה בין צעירים גרמנים ולצעירים ישראלים.

מרדיפה, בלי להרגיש שונים מכולם. ההלווים מצאו את המקום הזה בגרמניה שנתנה להם בית והכרה ואנחנו בישראל. חשוב להדגיש שבישראל מעט מאוד אנשים מכירים את ההלווים ולכן יש חשיבות גדולה להעברת סיפורם הלאה, שידעו שקיימת קבוצה כזו ומה היא עברה. במהלך הביקור של הסטודנטים הגרמנים בישראל נחשפנו לראשונה בסדנת "החיים כנהר" לביורפיות המעניינות של כל אחד מהמשתתפים דבר שיפר את התקשורת הבין קבוצתית וגיבש אותנו. בגרמניה המשכנו להעמיק בסיפורים האישיים של כל אחד. לדוגמא, עשינו את סדנת "ארצות המוצא על המפה" וכל אחד סיפר מאיפה המשפחה שלו עלתה לישראל או היגרה לגרמניה כמה דורות אחורה. היה מאוד מעניין לשמוע את הסיפורים המרגשים ולראות נקודות דמיון בין הגרמנים לישראלים. אני יכול לומר שעד היום אני רואה בקבוצת הווסטאפ המשותפת של הישראלים והגרמנים שהשתתפו בחילופין, עד כמה הם לומדים אחד מהשני. השאלות שעולות המידע שעובר בינם והחוויות המשותפות הוא דבר כמעט יומי שמתמשך שבועות ואף חודשים.

דמי. אוניברסיטת בר-אילן מקדמת את המחקר האקדמי בד בבד עם לימוד המורשת והערכים היהודיים. רוב הסטודנטים בקמפוס לומדים קורסי יסוד ביהדות העוסקים בתולדות עם ישראל, בתלמוד, בתורה שבעל פה ובמחשבת ישראל. קורסים אלה מקנים להם ידע והבנה בתחומי מקורות היהדות המחשבה היהודית והציונות. שמנו דגש על כך שבפרויקט ישתתפו סטודנטים המייצגים את הפסיפס החברתי העשיר: יהודים וערבים, דתיים, מסורתיים וחילוניים, עולים חדשים. הסטודנטים שהשתתפו בפרויקט לומדים קורסים בנושא הגירה במחלקה למדעי המדינה. החשיפה שלהם לסטודנטים נטים מארגון המייצג קבוצה אתנית מהגרת לגרמניה היה מעניין, תרם רבות לסטודנטים ואפשר אינטראקציה ביניהם והיווה LIVING DIVERSITY אמיתית. היה מאד חשוב לחדש בפי המשתתפים מגרמניה את האוניברסיטה: המנהגים והמסורת, האווירה בקמפוס, התרבות והמגוון האנושי.

3 מה אתה מקשר עם הכותרת "Your Story Moves" מדוע ביוגרפיות חשובות?

אין ספק שהכותרת Your story moves מתאים מאד לפרויקט החילופין שביצענו. לכל אדם יש רצון שידעו קצת יותר על הסיפור שלו ומה שהוא עבר בחיים מנקודת המבט שלו וזה גם חשוב להעביר את הסיפורים האלו הלאה.

כשהתחלנו את הפרויקט לא היה ברור איך הקבוצות יתחברו זו לזו, מלבד העובדה כי הן כוללות סטודנטים בעלי רקע של הגירה. עם הזמן הבנו שהסיפור שלנו בתור יהודים/ערבים ישראלים מלא נקודות דמיון לסיפורם של הסטודנטים הגרמניים. גם המשפחות שלנו בסך הכל רצו למצוא מקום יותר טוב לחיות בו, מקום בו יקבלו אותם והם יוכלו לחיות ולקיים את אורח חייהם מבלי לחשוש

1 מה הניע אותך ולמה היה זה רלוונטי עבור הארגון שלך להשתתף בפרויקט מסוג זה?

במהלך עבודתי כמנכ"ל המועצה הציבורית לחילופין נוער וצעירים ופיתוח קשרי החילופין עם גרמניה (הקמת משרדי התיאום) ראיתי בסטודנטים קהל יעד פוטנציאלי להשתתפות בחילופין. אמנם לא קהל יעד שגרתי וטבעי למעורבות רבה בחילופין נוער ולכן גם לא מעורב כמעט כלל במפעל החילופין עם גרמניה. מדובר בציבור שנמצא בהתעסקות היומיומית של לימודים, עבודה ועיצוב העתיד הפרטי שלו ולכן פחות פנוי הן מבחינה טכנית והן מחשבתית להשתתפות במפגשים בינלאומיים. אולם, מדובר בסקטור חושב, פתוח, מעניין ובעל השפעה גדולה על דעת הקהל. מעורבותו בחילופין יכול לתרום רבות ולהוות multipliers משמעותי לטובת קשרי ישראל-גרמניה. לכן, האתגר היה גדול. ניסיונות שונים לערב את סקטור הסטודנטים הצליחו רק לעתים רחוקות ולא תמיד בא לידי מימוש. בשנים האחרונות, בהם אני עובד באוניברסיטת בר-אילן, כבוגר האוניברסיטה ומי שהיה פעיל מרכזי באגודת הסטודנטים, תמיד חיפשתי את האפשרות לשתף סטודנטים מהאוניברסיטה במפעל חילופי הנוער עם גרמניה. לכן, שמחתי על ההזדמנות שניתנה להשתלב בפרויקט Living Diversity ובניית שיתוף הפעולה בין הפרטנרים: Alevi Youth – Federation of BDAA ומחלקת למדעי המדינה באוניברסיטת בר-אילן.

2 מה היה חשוב עבורך להשיג, להציג ולהדגיש בנושא?

חשוב לציין את הרקע לבניית השותפות ולהכיר את הארגון הישראלי. אוניברסיטת בר-אילן היא מוסד ייחודי ונמנית עם האוניברסיטאות הגדולות בישראל. מדי יום פוק-ברסיטאות מלאות סטודנטים מכל רחבי הארץ ומכל הדתות והעדויות; חברי סגל ומבקרים מישראל ומחו"ל. כל אלה יוצרים יחד פסיפס אנושי רב תרבותי המשקף את פני החברה הישראלית. בתכני הלימוד שלה, בערכים שהיא מקנה לתלמידיה ובאווירה הכללית השורה בה מעודדת האוניברסיטה וההידברות. אוניברסיטת בר-אילן מטפחת בהתמדה את המצוינות האקדמית במחקר ובהוראה. יותר מ-20 פרסי ישראל הוענקו במשך השנים לחוקרי האוניברסיטה בתחומי היהדות, החינוך, הספרות, החברה והמדינה. פרסים בין-לאומיים ומענקי מחקר ויקרתיים רבים הוענקו לחוקרים בתחומי הרפואה, הכימיה, הפיזיקה, הסייבר ומדעי המחשב. הפקולטה למדעי היהדות של בר-אילן היא הגדולה מסוגה בעולם האקדמי.

רשמים מפרויקטים משותפים והצעות לעיצוב פדגוגי של מפגשים

סיפורי הגירה, תרבות זיכרון, השתייכות ושאלות זהות... אלה רק אחדים מן הנושאים שנדונו במסגרת סדרת תכניות החילופים "Your Story Moves!". מה חוו המשתתפים/ות ומה נתן להם/ן השראה? אילו נקודות השקה לסיפורי ההגירה האישיים שלהם גילו ומה הפתיע אותם במהלך ההתוודעות לארץ האחרת? פרק זה עוסק בשאלות ובסוגיות המרכזיות האלה. בעזרת ציטטות נבחרות נוכחים בפרק הזה גם הקולות של הצעירים/ות שהשתתפו בתכנית. לכל נושא הנדון בפרק צורפו האבחנות החשובות ביותר שהיו לצוות של "Living Diversity in Germany and Israel" בשיתוף עם הארגונים השותפים בשלושת הפרויקטים שנערכו.

בסוף כל פרק מובאות המלצות לפעילויות המהוות כלי שימושי ליישום רעיוני ומתודי במסגרת תכניות חילופים העוסקות בסיפורי הגירה של בני ובנות נוער בגרמניה ובישראל.

התמודדות עם זהות וביוגרפיות

Why does your story move? – עם שאלה זו הגיעו הצעירים לפרויקט והזמנו לקיים שיח על הביוגרפיות האישיות שלהם עם המשתתפים האחרים. כולם חלקו חוויות ורגשות דומים של אחרות בשל הגירה, דת, מוצא או צבע עור. למרות הרקעים השונים, לאורך המפגשים התגבשה הכרה במניע משותף, ומניע זה שימש בסיס לחיבור. השיח על הזהות האישית היה לא רק דבר רצוי, אלא הוא גם קידם הבנה מעמיקה יותר של שאלות מורכבות. לדוגמה, במשך הדיונים בין המשתתפים עלה כי לרוב אין התייחסות לביוגרפיות שלהם לא במערכת החינוך ולא בחיי היום-יום; הדיון בדרך כלל מצומצם להגדרות פשטניות, שאינן מאפשרות לא שיח על הרבדים השונים בזהות האישית ולא פיתוח יצירתי של הדיון. באמצעות המפגש עם המשתתפים מהארץ האחרת גילו הצעירים היבטים בזהותם האישית שטרם חוו באופן מודע:

"מה שעניין אותי מאוד בישראל היה העובדה שהאנשים רואים בעצמם ישראלים אפילו שההיסטוריה שלהם מקיפה הרבה יותר מישראל. חשבתי: למה אני תמיד אומרת שאני כורדית? למה אני מזדהה עם הכורדים אפילו שכשאני נמרצת בחלק הכורדי של טורקיה, אני רוצה לחזור לגרמניה? כשאני נמצאת בחו"ל לתקופה ארוכה, אני תמיד מתגעגעת לגרמניה. זה תמיד אותו קונפליקט: האם אני גרמנייה או כורדית? אם האנשים בישראל אומרים שהם נולדו בישראל ומזדהים עם התרבות של ישראל, למה אני אומרת: אני לא גרמנייה?"

בְּרִפְיָן, משתתפת מגרמניה

זהויות היברידיות. כאן יש לזכור שכאשר עוסקים בזהות לאומית במסגרת של מפגש עם מודעות למגוון, אסור לראות בה

דבר-מה מונוליתי או דוגמטי. אצל משתתפים רבים שאלות כמו "מאיפה את/ה?" אינן יכולות להיענות במשפט קצר. לכן מעוֹדדים את כל המשתתפים לחשוב על הזהות שלהם בתור "work in progress" ולנהל שיח על אותן שאלות מורכבות לכאורה, תוך כדי תשומת לב לניואנסים. זהות יכולה להשתנות בהתאם להקשר ולנסיבות; היבטים חדשים מופיעים בכל רגע במפגש. למשל בנקודות רבות עלתה המסקנה שבביקור של המשתתפים בארץ הזרה להם, הם חוו תחושת "אחרות" מופחתת. כאן המִרחק הגאוגרפי, אך גם מחשבתי, מנורמות וציפיות של החברה פתח עוד נקודות להדהות ומרחבים קוגניטיביים.

"בגרמניה בהחלט מילאתי תפקיד של אאוטסיידרית, גם אם לא הרגשתי כך. אני חיה בגרמניה, אבל השורשים שלי בטורקיה, ולמעשה תמיד ישנו ה'אבל' הזה. בישראל הרגשתי מוזר, כי כולם מגיעים ממקומות אחרים ולא הייתי יוצאת דופן. היה מוזר, מעניין וממש מבלבל להרגיש ככה בישראל. ולמה שטורקיה שחיה בגרמניה כבר עשרים שנה תרגיש ככה בישראל אחרי שבוע? בישראל כולם אותו הדבר ועם זאת כל כך שונים. אי אפשר לומר מי את או אתה. ההבדלים נעשים שקופים."

אֵיקָל, משתתפת מגרמניה

משתתפים אחרים חוו את המפגש בארץ הזרה להם כאפשרות להיות "שקופים" במובן החיובי, ולו לזמן קצר, ולא להתבלט בה־כרח בשל מאפיינים אישיים שלהם:

"ביום השני או השלישי [בישראל] הבחנתי לראשונה שכנראה לאף אחד לא אכפת שאני מסתובב שם. בגרמניה אני אחד השחורים הבודדים בסביבה שלי, וכשאני מסתובב ברחוב, אני

מושך הרבה מבטים. אני חושב שככה זה אצל כל מי שנראה שונה. בישראל הייתה לי ההרגשה שאני 'סוכן סמוי'. החוויה הזאת מאוד הקלה עליי, זאת הייתה הפתעה לטובה."

מסנה, משתתף מגרמניה

מסגרות השתייכות מורכבות. גם הצעירים מישראל דיווחו על חוויה דומה במפגש עם המשתתפים הגרמנים. העובדה שכולם חווים צורות השתייכות מורכבות, ושכולם הם חלק מכמה קבוצות אתניות, הייתה יסוד מחבר – דבר שלא ציפו לו ממפגש בין גרמנים לישראלים. משתתפת ערבייה-ישראלית תיארה בזמן המפגש תחושת הקלה על שבקבוצה הזאת היא לא הייתה היחידה שמסומנת כ"אחרת". מה שאפשר זאת היה ההרכב המגוון של הקבוצות. בה בעת, בכל שלב של התוכנית היה ניסיון שיטתי לחזק את המודעות למגוון בתוך הקבוצה ואת הרגישות לסיפורים של האחרים.

"זה יכול היה להיות הסיפור שלי. ככל שגיליתי יותר על האחרים, למדתי הרבה על עצמי. זו הקלה לדעת שאני לא לבד. עכשיו אני יודעת איך אחרים מתמודדים עם אותן שאלות."

משתתפת מישראל

הצעות ליעוץ פדגוגי של מפגשים

- לתת לכל המשתתפים בקבוצה את ההזדמנות לשוחח על הסיפורים שלהם: לתכנן הצעות לדיון, למשל באמצעות סדנאות ושיטות כמו "פיצה של זהויות"² או "גלריית תמונות"³.
- לחזק את הרגישות לכך שכל משתתף מביא עימו סיפור ייחודי, ובמנותק מחוויות הגירה להשתמש בפורמטים להתמודדות מעמיקה עם ביוגרפיות, כגון "ספרייה חיה"⁴ עם הסיפורים של המשתתפים.
- לעודד את המשתתפים להאזין בתשומת לב לסיפורים של המשתתפים האחרים ולהגיב להם ברגישות.
- לחזק את המודעות לכך שזהויות ומסגרות השתייכות הן מורכבות ורב-רבות. מודל של "א-או" יהיה מנוגד לתנאים של מפגש שבו הנוכחים מודעים למגוון.

(2) אפשר למצוא את כל השיטות ב"המדריך לחילופי נוער גרמניה-ישראל – כרך 2: הצעות לפעילויות חינוכיות, המעלות את המודעות למגוון החברתי והתרבותי במפגשים": https://www.conact-org.de/fileadmin/user_upload/pdf/PracticalGuidebookConAct_Vol2_Hebrew.pdf

(3) ראו הערה 2.

(4) למבוא לשיטה, מומלץ לעיין במדריך "Don't judge a book by its cover! The Living Library Organiser's Guide" שיצא מטעם מחלקת הנוער של מועצת אירופה: <https://rm.coe.int/16807023dd> (נדלה בתאריך 17.10.2019).

רגישות בין-תרבותית ומפגש עם הארץ האחרת

דימויים סטראוטיפיים. בעבור מרבית המשתתפות היה זה הביקור הראשון בארץ האחרת. במפגש ההכנה ניתן היה להבחין כי התפיסה של הארץ האחרת התעצבה בידי דימויים סטראוטיפיים ברובה, ובחלקה גם בידי הסתייגויות שליליות. הסכסוך הישראלי-פלסטיני, נוכחות צבאית ופערים חברתיים היו דומיננטיים בדימוי של ישראל. פחד מאנטישמיות, ריחוק רגשי מצד המשתתפות הגרמניות ועיסוק מופרז בשואה היו האתגרים האפשריים שהעלו המשתתפות הישראליות לפני החילופים. לכן עוד בשלבים הראשונים של התוכנית ננקטו שיטות אינטראקטיביות כדי לעודד את המשתתפות לפעול כמומחיות לארץ המוצא שלהן. כך הן סיפקו זו לזו הצצה רחבה לנושאים כמו רב-תרבותיות, דת, מערכת החינוך או השירות הצבאי בהקשר של המדינה שהן עצמן חיות בה. המבט האישי על נושאים חברתיים מורכבים הוכיח את עצמו בתור כלי פרודוקטיבי מאוד ובנה שלל סוגים של גשרים בין המשתתפות משתי הארצות:

"לפני הדיון היו לי דעות מוצקות מאוד על מבנה החברה הישראלית. חשבתי שהסכסוך היהודי-ערבי הוא היחיד ששוטל בשיח. עכשיו למדתי שזו ארץ הרבה יותר מורכבת. ידעתי מעט מאוד על ההיבטים הפנים-יהודיים. לשמוע על הצדדים השונים והמנוגדים, ועל איך ישראלים צעירים תופסים את ישראל של היום, עורר בי יותר אמפתיה והבנה כלפי המורכבות של האזור הזה."

- משתתף מגרמניה

מצד המשתתפות הגרמניות התעוררה פליאה נוכח המורכבות של הסכסוך הישראלי-פלסטיני ועל מידת ההשפעה שלו על הדי-

מוי של ישראל שעיצבו לעצמן. הביקור בישראל הראה להן שקווי הדמיון בין קבוצות האוכלוסייה השונות שם הוא חלק הרבה יותר גדול בדיון מאשר ההבדלים ביניהן.

"אני חושב שבהחלט פיתחתי דימוי הרבה יותר מפורט של האזור, ולמעשה גם בנקודות שבהן לא ציפיתי לכך. בהתחלה יש לך תחרות עץ בראש, ובסוף זה יותר כמו ריקוע נחושת. התמונה שהייתה לי הושפעה מאוד מהסכסוך הישראלי-פלסטיני בכל הנוגע לרצועת עזה, הגבול וההפרדה הזאת באופן כללי. הפתיח ושימח אותי לשמוע על הרבה נקודות חפיפה קטנות בין החיים היהודיים לאלה הערביים. אפילו באוכל: בין שאתה בירושלים, ובין שאתה ברמאללה או בתל אביב, אוכל הרחוב הוא למעשה מוכנה משותף אחד גדול. בתור התחלה, זו הרמה הכי פשוטה; אבל זו גם רמה בעלת חשיבות מסוימת, כי זה יסוד מעצב בזהות. גם אם מכינים את האוכל אחרת, לכולם יש אותם מרכיבים בתזונה."

- פרדריק, משתתף מגרמניה

בצד הישראלי ניכרה פליאה על כך שגם גרמניה היא מדינה מגוונת, שבה נושאים כמו רב-תרבותיות, זהות ושייכות מעוררים דיונים פוליטיים וחברתיים סוערים. כפי שתיארה משתתפת ישראלית:

"למדתי הרבה יותר על החברה הגרמנית. כמה יפה זה יכול להיראות מרחוק, המדינה שקיבלה את המהגרים, המדינה הראשונה באיחוד האירופי שעשתה זאת. כשפגשתי גרמנים תמיד תיארת לי לעצמי שהם סובלנים ומקבלים. לא שלא נתק-

לתי בזה כאן בברלין, אבל היה מעניין מאוד, למשל, לשמוע את הסיפורים של שאר המשתתפים ולהבין עם אילו קשיים אנשים שחורים מתמודדים כאן."

רחל, משתתפת מישראל

העמקת ההבנה של שתי הארצות. ההתמודדות המעמיקה עם ההיבטים הספציפיים לכל ארץ התבררה כדבר מועיל – לא רק למבקרות מהארץ האחרת, אלא גם לאותן משתתפות שיכלו להגיע לתובנות חדשות על החברה שהן חיות בה. כך, למשל, משתתפות משתי הארצות הופתעו לגלות שלא לכל הצעירים הישראלים יש נקודת התייחסות להיסטוריה של הנאצים. הביקור ביד ושם סיפק לכמה משתתפות דרוזיות הזדמנות ראשונה לעסוק בתוכן של מושג השואה. הפתעה דומה נרשמה בביקור במחנה הריכוז זקסנהאוזן, כאשר כמה משתתפות גרמניות סיפרו שזו הפעם הראשונה שהן מבקרות באתר הנצחה כזה. לפיכך עלתה המסקנה שאין נושאים "טיפוסיים לגרמנים" או "טיפוסיים לישראלים" שכל המשתתפות מתמצאות בהם במידה שווה. כמו שאמרה משתתפת ישראלית אחרת:

"המשתתפים מתעניינים ברקע שלי בתור חצי פיליפינית וחצי ישראלית, אבל גם בעובדה שהרבה סוגיות פנים-ישראליות נוגעות לי באופן אחר ממה שאפשר לצפות. לדוגמה, המתח חות בין ערבים ליהודים: מעולם לא ממש התוודעתי אליה. העמדה שלי בכל זאת התקבלה, ואני באמת שמחה שאנשים התעניינו בנקודת המבט שלי."

- קרן, משתתפת מישראל

הצעות לעיצוב פדגוגי של מפגשים

- לתת לכל המשתתפים בקבוצה את ההזדמנות לפעול כמומחים ומומחיות לארץ שהם באים ממנה: לתכנן הצעות לדיון שיחייבו את המשתתפים לגישה זו, כגון סדנאות ושיטות כמו "ואיך זה אצלכם?"⁵
- לכלול בתוכנית ביקורים במוסדות הרלוונטיים ביותר, אשר מספקים תובנות בכמה רמות של מידע ושל ידע – כגון אתרים קדושים לדתות שונות או פרויקטים של החברה האזרחית שפועלים למען מיעוטים שונים בחברה.
- לתכנן דיונים עם מומחים ומומחיות בתחום המחקרי ובתחום המעשי, כדי להתגבר על גבולות מחשבתיים ועובדתיים בנושאים מורכבים.
- לתכנן יחידות משוב בזמן התוכנית ואחריה, כדי לשוב ולהתייחס לרשמים ולחוויות מההיבט הפדגוגי. להציב שאלות כגון: מה הפתיח אותי במיוחד? מה למדתי? באילו דימויים סטראוטיפיים הטלתי ספק?

(5) ראו הערה 2.

סיפורי הגירה בגרמניה ובישראל

סיפורים משפחתיים. בעבור הרוב המכריע של המשתתפים נושא ההגירה הוא חלק בלתי נפרד מהסיפור המשפחתי האישי. בפרויקט החילופים עסקו בנושא ברמה החברתית, מצד אחד – באמצעות הביקור במוסדות שעובדים עם מהגרים לגרמניה ולישראל, ובאמצעות העיסוק במקומות הקשורים בקשר הדוק להגירה בשתי החברות; ומצד אחר – דובר על סיפורי הגירה דרך שיטות שונות, בין השאר ברמה האינדיבידואלית – באמצעות השיתוף של הסיפור המשפחתי האישי, ובאמצעות הדיון על המוטיבציה לעבור לארץ אחרת, נחשפו קווי דמיון:

"עם הזמן הבנו שהסיפורים שלנו בתור יהודים וערבים כוללים הרבה מאפיינים דומים לאלה שבסיפורים של התלמידים הגרמנים. אחרי הכול, גם המשפחות שלנו חיפשו מקום טוב יותר לחיות בו, מקום שבו מקבלים אותם וישבו הם יכולים לחיות על פי ה'way of life' שלהם בלי פחד מרדיפות, בלי לחוש שונים מה'תושבים הוותיקים'."

משתתף מישראל

הגירה וחברה. עם זאת ניכר שברמה החברתית היו גם הבדלים בדעות ובדגשים: הפרספקטיבה הישראלית על גרמניה לרוב הייתה קשורה בפליטים שעמדו במוקד תשומת הלב הציבורית מאז 2015. לעומת זאת, בראייה של ישראל ההגירה היהודית היא שתופסת את מרכז הדיון, אף על פי שכיום קיימות גם תופעות של מהגרי עבודה ופליטים לא-יהודים.

לפיכך היכרות מעמיקה עם ההיסטוריה של הגירה בגרמניה ובישראל וכן עם תופעות עכשוויות שלה בשתי הארצות הייתה פורה מאוד בעבור כל המשתתפים והרחיבה את נקודת המבט שלהם:

"בתקשורת רואים שיש בישראל הרבה יהודים אירופים. כל הידע שבאתי איתו היה בקווים כלליים. שם נפקחו לי העיניים, וראיתי שהארץ הזאת היא כור היתוך של תרבויות. האנשים מגיעים מכל רחבי העולם, ולמרות זאת הם לא אומרים שהם מאירופה, אלא שהם ישראלים."

ברפין, משתתפת מגרמניה

מכנה משותף. באופן כללי ההגירה נתפסה כנושא משותף, וכאתגר ששתי הארצות נאלצות להתמודד איתו ושהן יכולות ללמוד עליו זו מזו. גם ההזדהות עם ארץ המוצא שלך הייתה אחד הנושאים שהמשתתפים יכלו לשוחח עליהם:

"בישראל כל אחד מגיע מארץ אחרת, אבל כולם מזדהים עם תרבות אחת שמחברת ביניהם. נראה לי שבגרמניה זה לא אותו הדבר. הרבה אנשים, ממש כמוני, מתמודדים עם קונפליקט פנימי ושואלים את עצמם: 'מה אני?' לכן צריך לפעול יותר כדי ליצור תרבות מאחדת בגרמניה – כדי שאנשים יוכלו להיות גם וגם, בלי שיצטרכו להצדיק את עצמם."

ברפין, משתתפת מגרמניה

"כל סיפור הגירה הוא קשה, זה סיפור שמעורר כאב. אין פה שחור ולבן, הכול בתחום האפור. הנושא מורכב מאוד, ואנחנו בגרמניה ובישראל צריכים לדעת איך להתמודד איתו."

משתתף מישראל

הבדלים. בכל מכנה משותף היו גם הבדלים בגישה של המשתתפים הישראלים והגרמנים בכל הנוגע להתמודדות עם הגירה, ובייחוד בנוגע ללקיחת אחריות וליחס כלפי הפליטים.

"אני חושבת שיש לנו יחס שונה להגירה. אפילו שיש לנו הרבה במשותף, אני חושבת שגרמניה יותר ליברלית ופתוחה בקבלה של מהגרים נוספים. אני חושבת שזה ההבדל בין שתי הארצות. בשביל ישראל זה נושא קצת יותר מורכב. זה קצת הקשה עליי, כי לא הרגשתי שהם באמת מבינים איך אנחנו מרגישים בנוגע לזה."

משתתפת מישראל

המשתתפים הגרמנים הסיקו מסקנות אוניברסליסטיות למדי מספורי ההגירה שלהם, והחילו אותם על היחס הכללי להגירה: חופש תנועה והזכות למקלט נתפסו אצלם כזכויות אדם בסיסיות. לעומת זאת המשתתפים הישראלים הרבו להדגיש את המצב הגאופוליטי המסוכן של ישראל ואת אופייה בתור מדינה יהודית שנדרשת להתמודדות שונה עם הנושא, כלומר התמקדות בקידום של הגירה יהודית. בנקודה זו נוצר הרבה חיכוך פרודוקטיבי, שנועד לפתח הבנה כלפי העמדות השונות.

הצעות לעיצוב פדגוגי של מפגשים

- לדבר על הגירה בתור תופעה שקיימת בכמה רמות – באמצעות גישות אישיות לנושא, באמצעות הקשרים היסטוריים וחברתיים ספציפיים בגרמניה ובישראל, וכן כתופעה גלובלית.
- העיגון ההיסטורי של הנושא מסייע להבין את מורכבותו – בדיוק מהסיבה שלרוב אי אפשר להניח שהמשתתפים יודעים על הרקע ההיסטורי של ההגירה בארץ האחרת.
- להנגיש את נושא ההגירה באמצעות סיפורים אישיים ומקומות – לדוגמה, באמצעות סיורים בארגונים של המשתתפים, אשר ממחישים ומנכיחים את סביבת המהגרים ואת התרבויות והסיפורים שלהם בתוך העיר.
- לתווך הכרה בנקודות מבט שונות: לעודד את המשתתפים לא להיות שיפוטיים מדי כלפי בני השיח, שכן הרבה רגשות חזקים, חששות וכאבים ממלאים תפקיד בנושא זה ועלולים להכביד על האווירה בקבוצה.

היחס להיסטוריה ולמגוון תרבויות ונרטיבים של זיכרון

גישה חברתית. מצד אחד, הדיון בהיסטוריה התקיים ברמה החברתית, הן בגרמניה והן בישראל – באמצעות סיור בין אבני נגף, ביקורים במוזיאונים, אתרי הנצחה ומוסדות חינוך. פעילויות אלה התמקדו גם בהיסטוריה של הנאציזם והשואה המשותפת לשתי הארצות, וגם בהיבטים ייחודיים לכל ארץ, למשל האירועים סביב הקמת מדינת ישראל או חלוקת גרמניה. למרות העיגון של נושאים היסטוריים בקשרי ישראל-גרמניה, הדבר אפשר להרחיב את הספקטרום של הנרטיבים הקולקטיביים. כך מצאו המשתתפות הישראליות בגרמניה נקודות מבט חדשות על ההיסטוריה של הנאציזם, ראשית בעקבות הדיון על עוד קבוצות של קורבנות בחברה הגרמנית וכן על המעוולים, ושנית דרך ההיסטוריה של גרמניה בזמן חלוקת המדינה. לעומת זאת, בעבור משתתפות גרמניות רבים, נקודות המבט של הבדווים על הקמת מדינת ישראל היו חדשות ולעיתים מפתיעות.

גישה אישית. באופן כללי, המגוון בקרב המשתתפות וסיפוריהן האישיים היה אוצר גדול – בלי קשר לשאלה האם היו אלה סיפורי הגירה או סיפורים אחרים. לעומת סיפורים מסוימים שקיבלו ייצוג בולט יותר בציבור הרחב, יש מספר גדול של נרטיבים שלעיתים רחוקות מקבלים ביטוי. החילופים סיפקו הזדמנות לחלוק את הסיפורים האלה עם הקבוצה. כמו כן הופנמו חוויות וזיכרונות של הדרה ורצח עם שסיפרו המשתתפות, ואלה סייעו בתהליך גיבוש הקבוצה:

"במשך הביקור של התלמידים הגרמנים התעמתנו לראשונה עם הביוגרפיות המעניינות של כל אחד מהם בסדנה 'נהר החיים'. זה שיפר את התקשורת וגיבש אותנו בתור קבוצה."

משתתף מישראל

הזיכרון וההנצחה תופסים מקום חשוב בתרבותנו וביחסנו להיסטוריה. כאן היו הרבה נקודות חפיפה בין המשתתפות האלויות ובין המשתתפות היהודיות, שחויית רצח העם היא נרטיב קולקטיבי בעבורן. מנקודת המבט של האלויות אין מדובר בתרבויות זיכרון מתחרות, אלא יותר בהפריה הדדית שגם משמשת מניע לאקטיביזם:

"האלוים אומרים שכל הסבל בעולם הוא רע, ושכל אחד צריך לזכור את כל הסבל שבעולם. [...] לא אומרים: 'זה היה גרוע יותר', 'ההוא היה פחות גרוע' או 'כל מה שעלינו לעשות הוא לזכור'. הרבה יותר חשוב להבין שסבל יכול להימצא בכל מקום ושכל חברה וחברה צריך לעשות משהו כדי למנוע אותו."

משתתפת מגרמניה

"אפילו הייתי אומר שזה ההפך המוחלט. [הזיכרון] זה אפילו מחזק את כל הצדדים."

משתתף מגרמניה

לעומת זאת המשתתפות היהודיות הביאו עימן תרבות זיכרון שממוקדת הרבה יותר בקולקטיב שלהם, אך היו פתוחות מאוד ללמוד יותר על הזיכרון הקולקטיבי של קבוצות אוכלוסייה אחרות. גם כאן היו הרבה סקרנות הדדית ומוכנות ללמוד זו מזו. כך למשל כמה מהמשתתפות האלויות ראו ביד ושם אתר זיכרון למופת שהרשים אותן בתור רעיון ובהשפעה שלו על המבקרים:

"גם אנחנו האלוים צריכים דבר כזה!"

משתתף מגרמניה

מגוון של נרטיבים. נערכו דיונים בשאלה עד כמה מיעוטים שונים בגרמניה ובישראל מקבלים מרחב לזיכרון של הנרטיב הקולקטיבי שלהם, גם באופן ציבורי: המשתתפות האלויות אמרו שהן מאוד מרוצות מהמצב בגרמניה. הן חשו אסירות תודה למדינה הגרמנית והעריכו שהמצב הרבה יותר טוב מזה שבטורקיה. המשתתפות הישראליות סיפקו הערכות שונות מאוד למצב אצלם. כאשר המשתתפות הערביות טענו כי במרחב הציבורי אין עיסוק או הכרה אמיתיים בנכבה משום שהיא נחשבת מתחרה של הנרטיב והזיכרון הדומיננטיים, נשמעו גם קולות שהתנגדו לדעה זו. כך למשל, לדברי המתנגדות, הדיון בישראל נעשה שנוי במחלוקת בשנים האחרונות בשל הניסיון לעצב זיכרון פלורליסטי יותר – לדוגמה תוך כדי קבלה של הנרטיבים של יהודים ויהודיות מאתיופיה ועיראק. ייתכן שבשל התנאים הפוליטיים בישראל יש תחרות מוגברת בין זיכרוןות, יותר מאשר בגרמניה.

בה בעת גילו המשתתפות מגרמניה מבט ביקורתי על תרבות הזיכרון בארצן, וזאת בלי קשר למידת הנוכחות של הגירה בסיפור האישי שלהן. לדוגמה, משתתפות רבות דיווחו על היעדר רגש בהתמודדות עם ההיסטוריה:

"יש עיסוק אינטנסיבי בנושא: אני יכולה לקשר את כל יחידת הביניים בלימודי היסטוריה עם הנאציזם. הדיבור על הצד הגרמני היה מאוד חמור, כל האשמה הוטלה עליהם. אבל זה היה כל כך ענייני, שנדמה שהכול קרה במקום אחר. אני תוהה: איך אפשר לתפוס מרחק מזה? בתור תלמידה מאוד הרגיש אותי שכל כך מהר משמיטים את הצד הרגשי."

היום שוב יש אצלנו הרבה מקרים שקשורים לגזענות. [...] זאת הייתה חוויה אחרת לדבר על זה עם הישראלים, וסוף־סוף גם חשתי ברגשות שכל כך היו חסרים לי. זה היה אחד ההיילייטס!"

אייסל, משתתפת מגרמניה

הצעות לניצוב פדגוגי של מפגשים

- כאשר עוסקים בהיסטוריה ברמת הנרטיב הלאומי, הזרקור על נושאים פחות מוכרים בגרמניה ובישראל – למשל חלוקת גרמניה – יכול לעורר עניין וסקרנות.
- הגישה אל ההיסטוריה דרך הביוגרפיה מרחיבה את נקודות המבט ומאפשרת היכרות והתמודדות עם נרטיבים שנשמעים לעיתים רחוקות או שאינם נשמעים בכלל.
- יש להדגיש שהנרטיבים השונים והצורות השונות של הזיכרון לא בהכרח מתחרים זה עם זה, אלא שיש מקום לכולם זה בצד זה.
- אפשר להסיק עם המשתתפות מסקנות אוניברסליסטיות על סמך הזיכרון הפרטיקולרי – במקום להפריד, זו פעולה שמחברת.

דתות ודיאלוג בין-דתי

סקרנות. באופן כללי אפשר לסכם שכל המשתתפים הביאו עימם סקרנות ועניין גדולים כלפי הדתות של שאר המשתתפים בחיי לופים – יהדות, אסלאם, נצרות ובייחוד הדת האלווית, שמרבית המשתתפים רק שמעו עליה לראשונה במסגרת זו. בזכות המוד כנות והרצון ללמוד יותר על הפרקטיקות, המנהגים והמסורות, התאפשר שיח מעמיק, שבכל מקרה היה כלול בתוכנית. בה בעת התפתחו הרבה שיחות ספונטניות, לדוגמה כאשר התקיים דיון על המורכבות של מצוות ואיסורים הנוגעים לאוכל ביהדות.

מצד המשתתפים הישראלים-ערבים היה עניין מיוחד בתנאי החיים של מיעוטים דתיים בגרמניה. כאן נמצא מכנה משותף אישי, כפי שתיאר אחד המשתתפים:

"אני חושב שאנחנו, האלווים והערבים, מאוד דומים זה לזה בהקשר של מיעוט מספרי. [...] אבל שני העולמות האלה הם גם שונים, ואני הגעתי לכאן כדי ללמוד וגם כדי להציג את הצד שלי."

- משתתף מִישראל

מכנים משותפים והבדלים. ההכרה במכנים משותפים בין הדתות השונות קידמה את הדיאלוג ויצרה חיבורים חיוביים, ובסופו של דבר חיזקה את לכידות הקבוצה. עם זאת נצפתה רגישות לניואנסים ולהבדלים גם בהיבטים המשותפים, וזו הובילה לגיבוש תפיסה מורכבת, שהפכה את המפגש בין הדתות לאינפורמטיבי ומאיר עיניים אף יותר:

"הדבר הכי מעניין בשבילי היה התפיסה הדתית של האלווים, ובייחוד היחס שלהם לאימאם עלי. האימאם עלי הוא דמות חשובה גם באסלאם, הוא אפילו חליף. לכן התעניינתי לראות איך הם תופסים את העולם הדתי."

- משתתף מִישראל

העיסוק בדתות אחרות נתפס אצל המשתתפים כבעל ערך כשלעצמו. המשתתפים היהודים הכירו באופי הליברלי של הדת האלווית ובפתיחות של האלווים ליהדות ולהיסטוריה היהודית, וקיבלו זאת בברכה. כאן התגלה גם פוטנציאל רב למציאת פרטנרים לקשרים בין-לאומיים בטווח הארוך ולקשי רת בריתות:

"אני חושב שחשוב מאוד, בייחוד לכל היהודים, להכיר דתות חדשות. [...] אנחנו יכולים לגלות הרבה קווי דמיון שיכולים לגשר על ההבדלים. [...] האלווים הם אנשים מאוד מעניינים ופתוחים. הם מאוד ליברלים ומלאים תובנות. [...] העובדה שהם באמת מאוד פתוחים כלפי הדת היהודית ושהם מקבילים ומבינים אותנו חשובה מאוד לקשרים בינינו. יש עשרים מיליון אלווים בעולם, בגרמניה ובטורקיה. זה חשוב גם לקשרי החוץ של ישראל."

- משתתף מִישראל

חשיבותן של דתות. בביקור בהר הבית, כולל כיפת הסלע ומסגד אל-אקצא, וכן בכותל המערבי בתור אחד האתרים

הקדושים ביותר ליהודים, התבררה חשיבותן של צורות אמונה שונות בקרב הקבוצה. בעבור רבים מהיהודים הישראלים היה זה הביקור הראשון אי-פעם בהר הבית. בעבור המשתתפים המוסלמים והדרוזים מישראל ומגרמניה שהייה במסגד אל-אקצא בשעת התפילה הייתה חוויה מאחדת ביותר. כל חברי הקבוצה, הן החילונים והן הדתיים, תפסו את הר הבית בתור מקום רוחני ושליו. לפי דעתם הוא חלק מהנוף ההיסטורי, הדתי והפוליטי של ישראל בדיוק כמו הניגוד לכותל המערבי, שבאותו זמן התקיימו בו חגיגות בר מצווה רבות. משתתפים רבים תיארו את הביקורים במקומות הקדושים בתור אחד משיאי החילופים. גם בעבור משתתפים ישראלים רבים ההיכרות עם החיים היהודיים והמוסלמיים בגרמניה, וכן הקשר עם דתות אחרות, היו חוויות מעצבות ביותר.

"בשבילי הרגע הכי מעורר השראה היה הביקור בירושלים, מקום מפגש לאנשים ממגוון דתות ותרבויות. בעבור כל האנשים האלה ירושלים היא מקום בעל ערך היסטורי רב. בין כל אותם האנשים יש הבדלים עצומים בגלל דרכי החיים המגוונות שלהם; ועם זאת הם קרובים מאוד זה לזה ויש ביניהם דמיון מאוד מעניין. חוץ מזה יכולנו לעבור הרבה חוויות ברמה הרוחנית עם מדריך הצוות שלנו. השבת המשותפת שלנו הייתה אחד מהרגעים האלה."

- דניז, משתתף מגרמניה

הצעות לעיצוב פדגוגי של מפגשים

- לתת לכל בני הדתות המיוצגות בקבוצה הזדמנות לדבר על האמונה שלהם: לכלול בתוכנית הצעות לדיון, למשל באמצעות סדנאות ושיטות כמו "החגיגה האהובה עליי".⁶
- לתכנן ביקורים באתרים דתיים שונים שנושאים משמעות בעבור המשתתפים, ולעודד אותם להכין הרצאות פתיחה קצרות בתור מומחים ומומחיות לנושא ולשאת אותן תוך כדי הביקור.
- להתחשב בצרכים הדתיים של המשתתפים עוד בשלב גיבוש התוכנית (שמירה על זמני תפילה, מגבלות הקשורות למזון, זמני מנוחה בשבת וכו').

(6) ראו הערה 2.

התמודדות עם שאלות קשות ועם חששות – נושא הסכסוך הישראלי-פלסטיני

לשאל שאלות. בצד ההתרגשות לקראת הנסיעה לארץ האחרת, עוד במפגש ההכנה עלו שאלות וחששות מצד המשתתפות. בייחוד גרמניות צעירות המגיעות מרקע של הגירה גילו יותר חששות מהסוג הזה, והביעו אותם באופן גלוי יותר: "האם נבלה הרבה זמן בשדה התעופה?", "להורים שלי יש דרכון לבנוני. האם מסוכן בשבילי לבקר בישראל?", "מה לומר אם פתאום נתחיל לדבר על פוליטיקה?", "האם מותר לי להשתמש במילה 'פלסטין'?" אלה כמה מהשאלות שמשתתפות "Your Story Moves!" מגרמניה העלו לפני מפגש החילופים עם ישראל. דווקא בקבוצות מעורבות שבהן היו משתתפות עם רקע של הגירה מהמזרח התיכון לגרמניה עולים היסוסים ושאלות שיש להתייחס אליהם. אף על פי שנושא הסכסוך הישראלי-פלסטיני לא היה אחד המוקדים של המפגש, נראה שחשוב לדבר על כמה מורכבת ההיסטוריה של הסכסוך וכמה קשה לנסח שיפוטיות ועמדות בנוגע אליו.

"אנשים מגיעים עם דעות קדומות על ישראל. אני עצמי מעולם לא פגשתי ישראלים בגרמניה ולא ידעתי איך מתייחסים בישראל לסכסוך עם הפלסטינים. לא ידעתי אם בכלל מותר לי להזכיר את פלסטין. ואז כשהייתי שם, הבנתי שזה בכלל לא ככה. זה הרגיע אותי, וגם שמחתי להשתתף במפגש. קודם כל מה שידעתי על הסכסוך היה רק דרך מסכים, מפייסבוק ומאינסטגרם. תמיד קל מאוד לדבר על זה מבחוץ. אבל רק כשחווים משהו כזה מקרוב ומכירים אנשים שהם חלק מהסכסוך, אפשר להגיד משהו בנושא."

- ברפין, משתתפת מגרמניה

הכנה טובה. בכל שלושת הפרויקטים המשותפים התקיימו מפגשי הכנה שבהם נדונו אותם שאלות וחששות ביחידה נפ-

גישה מתודית לנושאים

לכל אדם יש סיפור חשוב. במרכז המפגשים עמדו הביוגרפיות האישיות של המשתתפים. הסיפורים שלהם ריגשו את המדריכים ואת שאר המשתתפים ועוררו בהם השראה. הסיפורים שימשו כלי חשוב בעבודה הפדגוגית. כאן היה צורך לתווך באופן פדגוגי ופרודוקטיבי את המסר שלכל אדם יש סיפור בעל חשיבות, כזה שאפשר לראות ולהכיר. לשם כך יש שיטות מתאימות המדגישות את הייחודיות של כל פרט בקבוצה; שיטות שמראות את הצדדים השונים של מסגרות ההשתייכות האינדיבידואליות והקולקטיביות שכל משתתף מביא עימו. גם בשיטות היכרות קלאסיות הקפידו המדריכים לא להדגיש רק את המובן מאלין, אלא להסיט את המבט אל הסיפורים האינדיבידואליים של המשתתפים. כך בזמן סבב השמות יכלו המשתתפים לא רק להישאל לשמם, אלא גם על ההגייה הנכונה שלו או האם היו להם חוויות חיוביות או שליליות עימו. בנסיבות מסוימות שאלות אלה מאפשרות דיון ראשוני על סיפורים משפחתיים ועל הרקע הייחודי של כל אחד. גם בנושא ההתמודדות עם ההיסטוריה של הנאצים – ובייחוד אצל המשתתפים ששורשי המשפחה שלהם אינם בגרמניה או בקרב יהדות אירופה – היה צריך להקפיד על מציאת נקודות קישור רלוונטיות מבחינה מתודית. כאן מומלצות שיטות שיוזמות התמודדות משותפת עם ההיסטוריה ומאפשרות לכל המשתתפים להביע זיכרון משמעותי להם.

הצעות לעיצוב פדגוגי של מפגשים

- לעצב כל יום בתוכנית על פי נושא, כדי לאפשר התייחסות מודעת למגוון. ימי נושא ממוקדים, לדוגמה, ב"דת", "זהות וסיפורי הגירה", "התמודדות עם העבר". הדבר מאפשר התמודדות מעמיקה ומאיר צדדים מגוונים בהתנסויות עם הנושאים הנבחרים.
- לשם התמצאות, להשתמש במודל של גישת שלושת השלבים לנושא: ההקשר האינדיבידואלי – ההקשר החברתי – ההקשר הבין-לאומי.
- כל החלקים בתוכנית בנויים כך שבכל חוויה אישית יואר גם ההקשר החברתי בארץ המוצא ולבסוף הרלוונטיות של הנושא בהקשר הבין-לאומי.
- להציע בכל יום סדנה בנושא החוויות האישיות של המשתתפים בנושא. לרוב מומלץ להתחיל את היום בסדנה כזו.
- לתכנן את העבודה בקבוצות במחשבה על שני הצדדים, ושכל קבוצת עבודה תכלול משתתפים משתי הארצות.

(7) https://www.conact-org.de/fileadmin/user_upload/pdf/PracticalGuidebookConAct_Vol1_Hebrew.pdf, עמ. 60

השתתפות בשלב עיצוב התוכנית

למטרה זו. תהליך זה התברר כמעצים במיוחד, וחיזק את ההשׂתתפות הפעילה גם בהמשך החילופים. מלבד זאת התרומה האישית עוררה את עניין המשתתפות בסיפורים של האחרות. כך למשל טיול רגלי בחלק הצפוני והרב-תרבותי של דורטמונד נהפך לסיור בעיר המורכב מסיפורים אמיתיים, או לדוגמה סבב משוב בסוף התוכנית נהפך לשיר מרגש בזכות היוזמה האישית של כמה משתתפות.

לערב את המשתתפות. בכל שלב של המפגשים עודדו המׂשתתפות לתרום לעיצוב התוכנית ולתכנון בעזרת היכולות והמיומנויות של כל אחת מהן. כך לדוגמה משתתפות המגיׂעות מרקע של הגירה ארגנו בעצמן סיורים בנושא היסטוריית ההגירה של המקום המסוים. כדי להביא את מגוון הביוגרפיות בגרמניה ובישראל למרכז הדיון, התבקשו המשתתפות לחשוב על סדנאות ולהשתמש בביוגרפיות האישיות שלהן כ"חומרים"

הצעות לעיצוב פדגוגי של מפגשים

- במפגש ההכנה לעודד את המשתתפות לחשוב האם וכיצד הן יכולות להשתתף בעיצוב התוכנית.
- להכין יחד עם המשתתפות פוסטר הכולל את הכישרונות, היכולות ותחומי העניין המיוחדים שלהן בהקשר של נושא המפגש.
- לעצב את מהלך התוכנית כך שכל המשתתפות יוכלו להיות פעילות ולעצב חלק ממנה בעצמן. כך למשל במשך התוכנית אפשר לפתוח כל יום ביחידה שהמשתתפות מכינות ומעבירות.
- לתכנן מספיק פרקי זמן שבהם המשתתפות יתכנסו באופן קבוע. בשלב זה הן ייתנו משוב על היום בקבוצות קטנות, יכינו משהו משלהן לתחילת היום הבא או יחלקו ביניהן משימות לעבודה הקבוצתית.

ההרכב של רשמים, קולות ותופעות שתוארו כאן הוא בשום אופן לא מקיף, והמחבר רים לא התיימרו לכסות את כל ההיבטים הרלוונטיים. עם זאת, זוהי הצעה טובה אל רגעים מיוחדים מחילופי הנוער בחברות המהגרים של גרמניה וישראל – וככל שיתגר וונו הסיפורים בקרב הצעירים הישראלים והגרמנים, כן יתגונו גם המפגשים ביניהם.

פרסומים במסגרת הפרויקט "Living Diversity"

Your Story Moves! מפגשים בין צעירי רים וצעירות בחברות הגירה. תמונת מצב - רפלקסיה - המלצות להמשך (2019)

החוברת מתעדת שש תכניות מפגשים שנערכו עם ארגונים שותפים בחברות הגירה בגרמניה ובישראל תחת הכותרת "Your Story Moves!". מתועדים בה תמונת המצב הקיים וכן הקולות השונים של כל העושים/ות במלאכה - מומחים/ות, אנשי/נשות חינוך והצעירים/ות עצמם/ן. נוסף על הרעיונות והתמריצים לפעולה שעלו מכך, החוברת מתווה קו מנחה תוכני וחינוכי לה-תאמת עבודת החינוך והנוער הגרמנית-ישראלית למגוון סיפורי המוצא האישיים והנרטיבים הקולקטיביים מתוך דגש על פתיחות, על מודעות לגיוון ועל העצמת כל המשתתפים/ות.

כל הפרסומים זמינים בשתי שפות לפחות (גרמנית ועברית) וניתן להזמין בתמורה לכיסוי דמי המשלוח או לקרוא בהם באתרנו: www.conact-org.de/materialien/conact-materialien

'Diversity Living' בישראל ובגרמניה - אתגרים ונקודות מבט לחינוך ולחילו-פי נוער. תמונת מצב - רפלקסיה - סו-גיות לדין (2017)

החוברת מציגה את הנושאים ואת הסוגיות שנדונו ולובנו עד כה: מהם סוגי השיח המרכזיים על נושא הגיוון החברתי של צעירים וצעירות בגרמניה ובישראל? אילו הבנות הנוגעות לנקודות דמיון ושו-ני הושגו? אילו השלכות יהיו לחזון המשותף של עבודת חינוך כזאת, המעודדת גיוון ומקדמת דמוקרטיה בשתי הארצות?

לתכנן יחד - לחוות מפגשים! המדריך לחי-לופי נוער גרמניה-ישראל. כרך 01: הצעות לפעילויות חינוכיות, המעלות את המודעות למגוון החברתי והתרבותי במפגשים (2018)

אוסף השיטות במדריך זה משמש גישות של חינוך מודע לגיוון עבור תכניות מפגשים גרמ-ניות-ישראליות. הוא מקבץ שיטות שימושיות המיועדות במפורש לעבודה עם קבוצות מרובות זהויות. השיטות השונות מפורטות בשבעה פרקים נושאים המכילים גם תרגילים להיכרות ראשונית ולהערכת הפעילות.

יותר מארבע שנים עבדנו במלוא המרץ על חיזוק והרחבת עבודת החינוך והחילו-פים בין גרמניה לישראל ברוח המודעות לגיוון. מטרתנו העיקרית הייתה להגביר את המודעות של כולנו לריבוי הזהויות האינדיבידואליות והקולקטיביות ולפתח לאורה את משנתנו החינוכית ואת שיתופי הפעולה.

שאיפתנו הייתה ועודנה לקדם באופן מובהק את התהליך הזה ולשלב צעירים וצעירות בעלי זהויות אישיות, תרבותיות, דתיות ולאומיות מגוונות בחילופי הנוער בין גרמניה לישראל.

האם גם אתם/ן עובדים/ות על המטרות האלה?

האם יש לכם/ן עניין בחילופים מקצועיים נוספים הנוגעים לסוגיית הגיוון?

האם נחוץ לכם/ן ייעוץ עבור מפגשים גרמניים-ישראליים בין קבוצות מרובות זהויות?

צרו עמנו קשר - נשמח לדבר!

הצוות הישראלי-גרמני של "Living Diversity in Germany and Israel", צוות קונאקט והרשות הישראלית לחילופי נוער וצעירים

סוף דבר ...

המשיכו לקרוא! הקשיבו וצפו בסרטונים ובראיונות עם צעירים וצעירות ואנשי/נשות מקצוע שהשתתפו בפרויקטים של: "Living Diversity in Germany and Israel".

www.living-diversity.org

אירועים במסגרת הפרויקט "Living Diversity in Germany and Israel" בשנים 2016-2019

2016

- הישיבה הראשונה של ועדת הייעוץ הדו-צדדית, 13 ביולי, תל אביב
- תכנית לאנשי ונשות מקצוע, "Living Diversity in Germany and Israel", 26-22 באוגוסט, ברלין
- כינוס מקצועי גרמני-ישראלי, "Living Diversity in Germany and Israel", 16-14 בנובמבר, לותרשטאדט ויטנברג
- הישיבה השנייה של ועדת הייעוץ הדו-צדדית, 17 בנובמבר, ברלין

2017

- הישיבה השלישית של ועדת הייעוץ הדו-צדדית, 21 ביוני, ברלין
- יום עיון "לנוכח הגיוון - Living Diversity in Germany and Israel", 22 ביוני, ברלין
- סמינר מקצועי גרמני-ישראלי "Living Diversity in Education", 15-11 בספטמבר, לייפציג
- "Living Diversity in Youth Exchange" – תכנית הכשרה עבור חילופי נוער בין גרמניה לישראל, 17-13 בנובמבר, מיינץ

- תכנית לאנשי ונשות מקצוע, "Identity and Cross-Cultural Encounters in a Pluralistic Society", 27 מרץ - 1 בדצמבר, חיפה

2018

- "Living Diversity"? – תיאוריה ומעשה בעבודת חינוך השתתפותית ומודעת לגיוון במסגרת חילופי הנוער ובתי הספר גרמניה-ישראל, 8-7 במרץ, בון
- סמינר מקצועי "חילופי הנוער גרמניה-ישראל – מפגשים בין צעירים וצעירות בחברות הגירה", 28-30 במאי, ברלין

- הישיבה הרביעית של ועדת הייעוץ הדו-צדדית, 30-31 במאי, ברלין

- מפגש מקצועי, "גיוון וריבוי זהויות בחילופי הנוער הבינלאומיים", 20 בספטמבר, לותרשטאדט ויטנברג

- חילופי נוער גרמניה-ישראל, "Your Story Moves!" I, חלק 1, 14-8 באוקטובר, ישראל

- חילופי נוער גרמניה-ישראל, "Your Story Moves!" II, חלק 1, 28-22 באוקטובר, ישראל

- כינוס מקצועי גרמני-ישראלי, "Plan Together – Experience"

2019

- "Exchange!", 29-27 בנובמבר, לותר-שטאדט ויטנברג
- חילופי נוער גרמניה-ישראל, "Your Story Moves!" I, חלק 2, 17-10 במרץ, דורטמונד
- חילופי נוער גרמניה-ישראל, "Your Story Moves!" II, חלק 2, 7-1 באפריל, ברלין
- יום עיון והכשרה להצגת המדריך לחי-לופי נוער, 21 במרץ, האנובר
- יום עיון והכשרה להצגת המדריך לחי-לופי נוער, 11 באפריל, דיסלדורף
- חילופי נוער גרמניה-ישראל, "Your Story Moves!" III, חלק 1, 30 באפריל-6 במאי, ישראל
- חילופי נוער גרמניה-ישראל, "Your Story Moves!" III, חלק 2, 23-17 ביוני, קלן
- "Expanding Narratives in German-Israeli Youth Exchange. Your Story Moves!" – כינוס מקצועי גרמני-ישראלי, 27-26 בנובמבר, פוטסדאם
- הישיבה החמישית של ועדת הייעוץ הדו-צדדית, 28 בנובמבר, פוטסדאם